

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Не таємно

(гриф обмеження доступу)

Прим. № _____

Інститут навчально-науковий інститут воєнної історії

(найменування інституту)

Кафедра суспільних наук

(найменування кафедри)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

підполковника

(військове звання)

ДУМАНСЬКОГО

(прізвище)

Сергія Анатолійовича

(ім'я та по батькові)

Тема Система патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладів з урахуванням викликів збройної агресії РФ проти України з 2014 року

(назва теми)

Керівник доктор філософських наук, старший науковий співробітник,

(науковий ступінь, вчене звання, військове звання, прізвище, ім'я та по батькові)

доцент кафедри суспільних наук Національного університету оборони України,

КРИМЕЦЬ Людмила Володимирівна

“ _____ ” _____ 2024 року

(підпис)

До захисту допускається.

Начальник кафедри доктор психологічних наук, професор, полковник,

(науковий ступінь, вчене звання, військове звання)

Хміляр Олег Федорович

(прізвище, ім'я та по батькові)

“ _____ ” _____ 2024 року

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	8
1.1 Поняття та сутність патріотизму та патріотичного виховання.....	9
1.2 Місце та роль вищих військових навчальних закладів у системі патріотичного виховання.....	18
1.3. Психолого-педагогічний аналіз впливу факторів на формування патріотизму в системі навчання курсантів вищих військових навчальних закладів України.....	23
1.4 Аналіз сучасної практики патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах.....	30
Розділ 2. ДІАГНОСТИКА ПАТРІОТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	36
2.1 Модель патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах.....	36
2.2 Критерії та показники для оцінювання патріотизму курсантів в контексті збройних викликів у вищих військових навчальних закладах.....	48
2.3 Організація дослідження патріотизму курсантів вищих військових навчальних закладів.....	52
Розділ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	57
3.1. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	57
3.2 Практичні рекомендації щодо оптимізації виховання патріотизму в системі підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах	65
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	75
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Сучасна Україна переживає один із найскладніших періодів своєї історії, спровокований збройною агресією Російської Федерації, яка почалася в 2014 році та триває донині.

Ця агресія призвела до складних геополітичних, економічних і соціокультурних викликів, з якими стикається Україна. В умовах загрози територіальної цілісності та безпеки країни, питання патріотичного виховання стають надзвичайно актуальними, особливо в контексті вищих військових навчальних закладів.

Патріотичне виховання у вищих військових навчальних закладах має вирішальне значення для формування дисципліни, морально-етичних цінностей і громадянської відповідальності майбутніх військових кадрів. Умови збройної конфронтації вимагають оновлення і адаптації методів і підходів до патріотичного виховання, щоб забезпечити підготовку особового складу в умовах військової загрози.

Збройна агресія РФ викликала потребу у вдосконаленні системи патріотичного виховання в вищих військових навчальних закладах. Ця система повинна забезпечувати не лише технічну підготовку, але і виховувати громадян, які розуміють важливість оборони країни та відчують себе часткою єдиної нації.

Дослідження системи патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах в контексті збройної агресії РФ проти України є актуальним завданням. Результати цього дослідження можуть сприяти розробці ефективних стратегій та програм для покращення системи патріотичного виховання. Вони допоможуть забезпечити підвищену готовність та обороноздатність України в умовах сучасних викликів та загроз. Отже, система патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах в умовах збройної агресії РФ є важливою складовою для

забезпечення національної безпеки та готовності країни до відстоювання своїх інтересів і цінностей.

Метою даного дослідження є аналіз системи патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах України та розробка практичних рекомендацій щодо оптимізації процесу патріотичного виховання курсантів у вищих військових навчальних закладах з урахуванням викликів, що виникли внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України з 2014 року.

Для досягнення поставленої мети в магістерській роботі вирішувались такі завдання:

- проаналізувати систему патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах України;
- обґрунтувати необхідність формування комплексної моделі патріотичного виховання курсантів у ВВНЗ;
- експериментально дослідити ефективність системи патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах;
- розробити практичні рекомендації щодо оптимізації виховання патріотизму в системі підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах.

Об'єкт дослідження – патріотичне виховання у Збройних Силах України.

Предмет дослідження – система патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах з урахуванням викликів збройної агресії РФ проти України з 2014 року.

Методологічною основою дослідження є теоретичні та емпіричні методи дослідження, серед яких відзначимо методи аналізу та синтезу – для вивчення окремих частин та елементів системи патріотичного виховання і їхньої інтеграції у загальну систему; історичний метод – для вивчення етапів розвитку патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах та впливу історичних подій (особливо збройної агресії РФ проти України) на цей процес; метод моделювання – для створення теоретичних моделей

оптимальної системи патріотичного виховання в умовах збройних викликів; метод системного аналізу – для дослідження патріотичного виховання як складної системи та визначення ключових елементів цієї системи.

Використання цих методів допоможе глибше розуміти особливості та виклики системи патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах в умовах збройної агресії та розробити рекомендації щодо її вдосконалення.

Теоретичною базою дослідження стали праці В. Алещенка, Ю. Бондаренко, М. Боришевського, Р. Захарченка, В. Яніва, Я. Яреми, О. Ярмоленко, А. Абрамова, В. Баранівського, В. Лутовінова, В. Осьодла, В. Стасюка, Ю. Красицького, В. Мірошніченко, які вивчали військово-патріотичного виховання.

Новизна дослідження полягає в аналізі трансформації системи патріотичного виховання в умовах вищих військових навчальних закладів, особливо в контексті викликів, викликаних збройною агресією РФ проти України, що розпочалася в 2014 році. Значний акцент зроблено на еволюції методів та підходів до виховання студентської молоді у вищих військових навчальних закладів, де зіткнення з реаліями збройного конфлікту зумовило новий рівень свідомості, особливо серед молодого покоління. В центрі уваги опинилися зміни в сприйнятті молоддю ключових цінностей, таких як захист Батьківщини, відданість справі, вірність українському народові, що в свою чергу, вплинуло на формування нової системи цінностей і ідентичності.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості адаптації системи патріотичного виховання військових навчальних закладів до нових умов, обумовлених викликами збройної агресії, що сприятиме підготовці кваліфікованих, морально стійких та патріотичних військовослужбовців.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи становить 105 сторінок, використаних джерел – 93 найменувань.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету та основні завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі «Теоретичний аналіз патріотичного виховання в контексті вищих військових навчальних закладів» визначено поняття та сутність патріотизму та патріотичного виховання; місце та роль вищих військових навчальних закладів у системі патріотичного виховання; психолого-педагогічний аналіз впливу факторів на формування патріотизму в системі навчання курсантів військових вищих навчальних закладів України та здійснено аналіз сучасної практики патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах.

У другому розділі «Діагностика патріотичної вихованості курсантів вищих військових навчальних закладів» запропоновано модель патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладів, розроблено критерії та показники для оцінювання патріотизму курсантів в контексті збройних викликів у вищих військових навчальних закладах та описано організаційні аспекти дослідження патріотизму курсантів вищих військових навчальних закладів.

У третьому розділі «Експериментальне дослідження ефективності системи патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладів» виконано аналіз та інтерпретацію результатів дослідження та надано практичні рекомендації щодо оптимізації виховання патріотизму в системі підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах.

Висновок містить загальний підсумок проведеного дослідження та особисті погляди на перспективи реалізації результатів роботи у Збройних Силах України.

Список використаних джерел містить нормативно-правові акти, видання, статті та посилання на інтернет-ресурси за темою кваліфікаційної роботи, на які робились посилання в ході роботи над розділами.

Апробація результатів дослідження. Ключові положення та результати кваліфікаційної роботи оприлюднено на міжнародних та національних науково-практичних конференціях, семінарах та у наукових виданнях, а саме:

1. Думанський С.А. Модель патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладів. «Вісник науки та освіти» (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія») № 1(19) 2024. С. 821-835.

2. Думанський С.А. Формування громадянської позиції особистості в процесі військово-патріотичного виховання // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір» Науково-дослідний інститут публічного права, – Київ, 15 червня 2023 року. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 346 с.

3. Думанський С.А. Аналіз сучасної практики патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Спільні дії військових формувань і правоохоронних органів держави; проблеми та шляхи вирішення в умовах воєнного стану» ВА м. Одеса, – Одеса, 20 жовтня 2023 року. 432 с.

4. Думанський С.А. Патріотичне виховання у закладах вищої освіти в умовах викликів збройної агресії РФ проти України // Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах : збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 23 листопада 2023 р.). Київ : НУОУ, 2023. 363 с.

Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Ідея патріотизму та його сутності веде свій генезис від античних часів, особливо в епоху Стародавньої Греції, де вона мала обмежений вимір, зосереджений на відносинах в межах роду та громадської спільноти. Це був час, коли поняття патріотизму вперше з'явилося на основі стремління до вдосконалення власної громади, без акценту на національну, мовну чи культурну ідентичність. Патріотизм тут розумівся як зусилля щодо поліпшення умов життя роду та громади, не виходячи за межі сліпого поклоніння або переконання у вищості власної нації чи культури. Історія свідчить, що такі спотворення патріотичних ідеалів часто призводили до радикалізації, яка перетворювалася на шовінізм та ворожість до інших народів, закладаючи підвалини для глобальних конфліктів, нацизму та голокосту.

Патріотизм сприймався переважно в контексті педагогічної практики, як процес виховання певних особистісних якостей. Науковий та теоретичний фундамент для поняття патріотизму був закладений класиками соціології, такими як М. Вебер [93], Е. Дюркгейм [86] та Т. Парсонс [90]. Е. Дюркгейм вказував на роль патріотизму як важливого соціального фактора в обмеженні національних кордонів [86], тоді як М. Вебер досліджував його історичні аспекти та взаємодію з процесами соціальної раціоналізації [93]. Т. Парсонс розглядав патріотизм через призму модернізації суспільства, акцентуючи на державі як ключовому елементі у формуванні територіального імперативу [90].

Сучасний соціологічний аналіз патріотизму відзначається роботами Ю. Хабермаса, який розробив концепцію «конституційного патріотизму», базуючись на критичній теорії та ідеях психоаналізу, аналітичної філософії та сучасної соціології [82].

Науково-методична розробка патріотичного виховання в Україні зазнала значного розвитку завдяки працям вітчизняних дослідників, таких як В. Алещенко [2], В. Баранівський [5], Л. Кримець [39], І. Романюк [66]. Їх дослідження охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із патріотичним та військово-патріотичним вихованням у контексті сучасних реалій українського суспільства та Збройних Сил України. Вони висвітлюють необхідність розробки гуманістичної, особистісно-орієнтованої моделі виховання воїнів, враховуючи сучасні психолого-педагогічні умови та взаємини в процесі військового виховання [2; 5; 39; 66].

1.1. Поняття та сутність патріотизму та патріотичного виховання

Україна переживає надзвичайно важливий період в своїй історії, який характеризується інтеграційними процесами, змінами у громадянському та громадському житті, а також виникненням різноманітних громадських рухів і активізації волонтерської діяльності. Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася в 2014 році, створила складну ситуацію, яка вимагає від громадян активності та вияву патріотичних почуттів.

Проте, в сучасних умовах загострення конфлікту та загрози державній незалежності України, стає нагальною потреба в переосмисленні та підсиленні системи патріотичного виховання молоді. Суверенітет країни і збереження її національної ідентичності стають важливими завданнями. Система патріотичного виховання повинна сприяти формуванню громадян-українців, які поважають національні символи, беруть активну участь у громадсько-політичному житті країни, поважають права людини і верховенство права, та є толерантними до різноманітних культурних, мовних та релігійних особливостей.

Патріотизм відіграє ключову роль у формуванні духовності суспільства, стаючи фундаментом для його єдності та збереження культурної унікальності. Процес становлення патріотизму в незалежній Україні є

складним і багатогранним: він одночасно є спадкоємцем українського і радянського патріотизму, але також і новим феноменом.

Українська дослідниця Н. Волошина [14] провела глибокий аналіз генези цього феномену. За її висновками, історія патріотизму пройшла довгий шлях розвитку та трансформацій. У античні часи існував патріотизм на рівні міських держав, який згодом трансформувався в імперський патріотизм, що відображав інтереси імперій. В епоху Середньовіччя виник релігійний патріотизм, який був обумовлений домінуванням релігійної ідеології. Період Відродження вніс свій вклад у розвиток патріотизму, поєднуючи релігійний підхід з раціональним ідеологічним виміром.

Сучасне розуміння патріотизму бере свій початок з Великої французької революції 1789 року, відзначаючись новим баченням відносин між особистістю та державою, де держава відповідає за благополуччя та захист прав своїх громадян. Німецька класична філософія внесла свій вклад у розвиток державного патріотизму. На сьогоднішній день західні філософи активно обговорюють роль державного патріотизму у контексті глобалізаційних процесів [32, с. 96].

Патріотизм займає важливе місце в українській культурній спадщині. Його історичний розвиток у контексті України як незалежної держави охоплює кілька етапів: від часів Київської Русі, де були закладені основи українського патріотизму, до козацько-гетьманської доби, що сформувала образ козака як символу патріотизму. Під час перебування під владою Російської імперії патріотизм виступав як об'єднуючий фактор, сприяючи ідеї вітчизняного єднання. У радянські часи патріотизм був ідеологізований, але поряд з цим існували неформальні патріотичні течії, які пропагували незалежність. Після здобуття незалежності інтенсивно розвивалося дослідження патріотизму, охоплюючи особистісні, державницькі та військові аспекти [32].

Патріотизм є частиною системи людських духовних цінностей, яка формується під впливом суспільства, а не з народження. Кожна історична

епоха мала свою форму патріотизму, яка відображала суспільні відносини того часу, а також враховувала національні особливості.

З філософської точки зору, патріотизм можна розглядати у трьох ракурсах: онтологічному (як існуючі почуття, погляди, ідеї), гносеологічному (як відображення соціальної дійсності у свідомості людини) та ціннісно-праксеологічному (як ставлення до світу, зумовлене значимістю духовних і матеріальних орієнтирів та духовне перетворення дійсності).

Патріотизм, як онтологічне явище, визначається через його існування та динаміку розвитку в суспільстві, враховуючи соціальні аспекти людини. Різні історичні епохи та світоглядні позиції вносять варіативність у розуміння патріотизму, що вказує на його еволюцію і змістове наповнення.

Гносеологічно, патріотизм розкривається через його відображення в свідомості на емоційному та раціональному рівнях, включаючи практичне пізнання та соціокультурні дослідження. Тут також виникають питання ролі «здорового глузду» та міфологічного мислення.

Аксіологічний та праксеологічний аспекти відображають зв'язок між свідомістю і практичною діяльністю, підкреслюючи активну роль свідомості у повсякденному житті та захисті вітчизни. Вони визначають дієвий бік патріотизму, об'єднуючи емоційний та раціональний рівні.

Всі ці аспекти – онтологічний, гносеологічний, аксіологічний, праксеологічний – тісно пов'язані у вивченні патріотизму, створюючи цілісну структуру пізнання [1, с. 165].

У сучасній українській науці відзначається тенденція переосмислення патріотизму як значущого елемента духовного життя суспільства. Вивчаючи його через призму вітчизняної історії, менталітету та соціальної психології [14; 20], дослідники розглядають патріотизм як складне явище, що впливає на всі аспекти суспільного та особистісного життя. В умовах суспільних криз, патріотизм набуває особливої актуальності, стаючи джерелом відродження України.

Особливо цікавим є новий зміст патріотизму, очищений від комуністичних та інших ідеологічних догм, який відображає сучасні соціокультурні реалії. Такий оновлений патріотизм може сприяти консолідації та розвитку суспільства, а також подоланню його сучасних викликів.

Український науковець В. А. Кротюк аналізує патріотизм, виокремлюючи його багатогранність та різноманітність інтерпретацій. Патріотизм оцінюється через соціально-політичні, історичні, економічні контексти, в залежності від формування громадянських поглядів [40].

Основні підходи до розуміння патріотизму включають:

- «Піднесено-емоційний» підхід, який акцентує на любові до Батьківщини як основному емоційному вияві.
- «Активно-діяльнісний» підхід, де патріотизм розуміється як спонукання до дій на благо Вітчизни, з акцентом на активну участь у суспільстві [8].
- Патріотизм як суспільне явище, що відображає історичні та культурні особливості нації.
- «Державний патріотизм», заснований на гегелівській теорії, де важливість держави виступає як вища цінність [16].
- «Особистісний патріотизм» Г. Флоровського, який ставить національну свідомість та культурну творчість особистості на перший план [87].
- «Духовно-релігійний» підхід, де патріотизм пов'язаний з духовним самовираженням та особистісним саморозвитком.

У контексті нашого дослідження, вважаємо за необхідне проаналізувати наукові підходи до визначення поняття «патріотизм» та «патріотичне виховання».

На основі аналізу наукових джерел, існує значна кількість підходів до розуміння терміну «патріотизм». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови це поняття визначається як «любов до Батьківщини,

відданість їй та своєму народові, готовність її захищати», і «патріот – це той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги» [11, с. 894]. В цьому трактуванні ключовими є емоційно-почуттєві аспекти, такі як любов, відданість та готовність.

Філософія визначає патріотизм як явище, морально-політичний принцип, який включає в себе любов до Вітчизни, гордість за її сучасне й минуле, відданість інтересам рідної країни та бажання її захищати [59, с. 358]. Цей погляд відображає складний характер патріотизму, який об'єднує емоційні, моральні та політичні аспекти.

Важливо зауважити, що на протязі багатьох поколінь українські мислителі різних епох і поглядів активно досліджували проблему патріотичного виховання та його роль у формуванні особистості.

Видатні українські філософи-мислителі, такі як О. Духнович, Г. Сковорода, К. Ушинський, І. Франко, Я. Чепіга, Т. Шевченко, П. Юркевич, у своїх творах, визначали патріотизм як суспільний та моральний принцип, що відображає ставлення людей до своєї країни та проявляється у конкретних діях та складних суспільних почуттях, що загалом називаються любов'ю до рідної Батьківщини. З іншого боку, вони розглядали патріотизм як соціально-політичне явище, яке має свої коріння, внутрішню структуру та зміст, що розвивається в ході суспільного розвитку і наповнюється різними соціальними, національними і класовими відмінностями [41, с. 77].

Зміни в глобальному інформаційному просторі, еволюція соціальних зв'язків і зрушення у морально-етичних цінностях, які спостерігаються в сучасному світі, встановлюють перед нашим суспільством важливе завдання - переглянути парадигму патріотичного виховання, розглядаючи його як складний процес формування особистості [41, с. 77].

Сучасний підхід базується на розумінні патріотизму як складного соціокультурного явища, що пронизує всі аспекти суспільного життя і відображається в життєдіяльності як суспільства в цілому, так і окремих особистостей.

Цей новий погляд на патріотизм визволяє його від ідеологічних обмежень, комуністичного та партійно-класового впливу, а також дає змогу враховувати сучасні соціокультурні реалії та переосмислити теоретичні основи цього поняття. Оновлений патріотизм може стати одним із факторів консолідації та розвитку суспільства, сприяти подоланню різних негативних явищ сучасності.

У працях сучасних українських дослідників, таких як В. Андрущенко [3], І. Беха [6], В. Коваль [32], В. Кульчицького [41], активно висвітлюється проблема демократичного та національно-патріотичного виховання, з акцентом на філософських та антропологічних аспектах. Ці дослідження сприяють розумінню сутності сучасного патріотизму та його ролі у сучасному суспільстві [3; 6; 32; 41].

Н. Волошина [14] розглядала патріотизм у соціально-філософського аспекті та узагальнила, що основою патріотизму є любов до малої і великої Батьківщини, яка формується під впливом соціальних факторів. В її роботі визначається патріотизм як соціально-психологічна характеристика, яка властива окремим особам, сім'ям, соціальним групам, етносам. Цей патріотизм проявляється у вірі та безкорисливій любові до Батьківщини, готовності до самовідданої праці для її процвітання, здатності до самопожертви в захисті її інтересів від загроз та може консолідувати суспільство.

Вона визначила, що патріотизм включає емоційний, інтелектуальний і діяльнісний компоненти [14, с. 14].

І. Бех визначає патріотичне виховання як процес, спрямований на формування індивідуального становлення особистості як патріота, що включає розвиток позитивного ціннісного ставлення до Батьківщини. У психічній структурі людського ставлення важливе місце займають пізнавальні та емоційні компоненти, причому емоційний аспект вважається домінуючим [6, с. 151].

В. Мірошніченко, який вивчає психологічні аспекти патріотичного виховання, стверджує, що ставлення особистості до Батьківщини відображає її соціально-психологічну позицію. За думкою автора, це ставлення пов'язане з менталітетом як важливою характеристикою психіки. Менталітет надає можливість особистості співпереживати з певним народом та культурою, виражати свій менталітет. Менталітет є філософсько-психологічною основою патріотизму, оскільки формується в процесі порівняння культур різних цивілізацій [49, с.131].

Теоретичний аспект патріотичного виховання досліджували відомі українські педагоги минулого, такі як Х. Алчевська, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Духнович, М. Драгоманов, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Ці видатні особистості приділяли значну увагу вихованню любові до рідної землі, рідної мови та формуванню національної самосвідомості.

Історико-педагогічний аналіз діяльності В.О.Сухомлинського свідчить про його бажання вирішити проблему гармонійного виховання особистості, поєднуючи досвід, методи, та підходи народного виховання з українською культурою, звичаями і традиціями. Він акцентував на важливості духовного розвитку, наголошуючи, що наука і техніка без духовності можуть призвести до негативних наслідків у суспільстві. У 60-х роках він звернув увагу на національну культуру і розвивав в учнів сприймання світової культури через призму національної самосвідомості. В своєму вихованні він використовував етнічні, психологічні і соціологічні підходи та впроваджував поняття, такі як дух, духовність, сердечність, людяність, совість, сором, повага тощо [71, с. 280]. Ідея В.О. Сухомлинського про формування особистості та її світогляд найбільш наочно виявляється через патріотичне виховання, яке, на думку цього видатного педагога, охоплює всі сфери діяльності людини і визначає її ставлення до світу.

Сучасна педагогічна наука розробляє багато досліджень в галузі національнопатріотичного виховання, і в цьому напрямку працюють такі автори, як Ю. Бондаренко, М. Боришевський, О. Вишневський, Р. Захарченко, В. Кузь, Б. Цимбалістий, В. Янів, Я. Ярема, О. Ярмоленко. Також дослідження військово-патріотичного виховання активно проводяться в роботах А. Абрамова, В. Баранівського, В. Лутовінова, В. Осьодла, В. Стасюка, Ю. Красильника, В. Мірошніченко.

Проблеми патріотичного виховання досліджувалися численними вченими, такими як І. Бех та Н. Чорна, і вони вказали на перспективи оновлення підходів до цієї сфери в Україні [8]. Сучасна концепція патріотичного виховання визнає важливість формування громадянської позиції та гуманістичних цінностей у молодого покоління.

Патріотизм розглядається як цінність, яка становить складову частину особистості і суспільства. Він виражається у любові до Батьківщини, прагненні до її процвітання, готовності захищати незалежність та служити їй. Патріотизм є важливою частиною життя як на індивідуальному, так і на соціальному рівні.

Наукова база педагогічних досліджень з патріотичного виховання ґрунтується на розумінні патріотизму як важливого соціокультурного явища, яке сприяє захисту національних інтересів, правопорядку та демократії.

В педагогічній літературі поняття патріотизм ґрунтується на глибокій прив'язаності до своєї держави, готовності стати на її захист і служити її ідеалам. Практична реалізація патріотичних почуттів полягає у діяльності, яка визначається стремлінням до розвитку та благополуччя рідної країни. З основ дитинства необхідно закладати любов до рідної мови, культурних особливостей, та давати розуміння важливості наших традицій та історичних коренів [58, с. 134].

Теоретичні основи нашого дослідження надали можливість розглядати патріотизм як цілісну духовну і моральну якість індивіда. Він характеризується глибокими почуттями прив'язаності до рідної землі,

відданістю її ідеалам, та відчуттям відповідальності за її майбутнє. Це виявляється не лише в словах, але і в діях, в здатності захищати своє батьківщину, підтримувати і розвивати національну культуру та духовні цінності.

Аналізуючи структуру патріотизму, можна виділити три основних аспекти: когнітивний, мотиваційний та діяльнісний компоненти.

Патріотичне виховання – це педагогічний процес, спрямований на формування особистості як відданого громадянина своєї країни, базуючись на принципах демократії, поваги до закону, етики та активної участі в демократичних реформах. Основою цього процесу є направленість на включення молодого покоління, зокрема курсантів, в систему демократичних відносин, створення освітнього простору у вищих військових навчальних закладах, який відображає принципи демократії. Залучення молоді до активного життя у навчальному закладі, захисту їх прав та надання їм можливості набуття власного досвіду у захисті демократичних свобод – ключові елементи цього напрямку.

Світовий контекст демонструє важливість відновлення і розвитку української національної свідомості, а також вагомість патріотичного виховання як інструменту самоідентифікації та розвитку молоді. Тому, з урахуванням сучасних науково-технічних зрушень, національно-патріотичне виховання вимагає глибокого рефлексивного погляду на культурну спадщину та патріотичні цінності. Педагогічна наука повинна неперервно оновлюватися, вбираючи в себе національний досвід та переймаючи найкраще від інших культур. Молодь має засвоїти не тільки академічні знання, але й розуміння культурної спадщини та духовних цінностей. Без підвищення патріотичної свідомості та активізації громадянської позиції, просування української державності стане неможливим.

1.2. Місце та роль вищих військових навчальних закладів у системі патріотичного виховання

Кінець XX - початок XXI ст. відкрив нові горизонти для формування національної свідомості та готовності людини до моральних рішень у непростих ситуаціях особистого та суспільного життя. Зокрема, актуальним питанням залишається виховання патріотизму серед студентів військових вузів, тому що: вища військова підготовка є інтегрованою частиною освітньої системи України і адаптується до змінних культурних і історичних реалій країни та світу; курсантський корпус у системі вищої військової освіти є елітним.

Для того, щоб отримати це звання, потрібно відповідати високим стандартам – не тільки інтелектуальним, але й фізичним та психологічним, а вибір кар'єри у військовій сфері передбачає вже наявний високий рівень патріотичних почуттів.

Тема патріотичного виховання студентів військових академій потребує глибшого дослідження в ряді теоретичних та практичних контекстів, що підтверджується такими протиріччями: суспільними вимогами до гуманістичних засад виховання у сфері військової освіти, підходом, орієнтованим на особистість, у порівнянні із традиційними методами педагогічної роботи, характерними для командної парадигми; проголошеними патріотичними цінностями та фактичним станом патріотичної свідомості суспільства; багатим міжнародним досвідом в сфері військової підготовки, з метою оновлення системи військової освіти відповідно до найкращих міжнародних практик; існуючою традицією національного виховання, відображеною в українських педагогічних наукових працях, та її недостатнім застосуванням у сучасних ВВНЗ.

Система вищої військової освіти є ключовою для національної безпеки та Збройних сил України, забезпечуючи їх кваліфікованими офіцерами. Як стверджують В. Телелим і Ю. Приходько, динаміка військової освіти

залежить від політики, соціоекономічних умов, наукових можливостей, потреб Збройних сил, управлінської ефективності, традицій та глобального досвіду. Важливість такої освіти також зумовлена науково-педагогічними дослідженнями, дидактикою та ресурсами для її підтримки [72, с. 15]

Військова освіта у провідних країнах має на меті підготовку фахівців, адаптованих до конкретних умов Збройних сил. Сучасна держава очікує отримання військових спеціалістів, які не лише розуміють засади збройної боротьби, а й здатні до самостійного навчання, управління військами, роботи з озброєнням та військовою технікою. Важливість такої освіти полягає також у здатності здійснювати наукові дослідження, розробляти нові зразки озброєння і виконувати місії на міжнародному рівні, включаючи участь у миротворчих операціях та вирішення воєнних конфліктів [72].

Отже, максимальна оборонна ефективність України прямо корелює з рівнем її військової освіти, що, у свою чергу, визначається персональною стратегією в Збройних силах. Військова освіта формує ключовий потенціал для заповнення командних позицій в ЗСУ, які відіграють важливу роль у керуванні, навчанні та менторстві для військовослужбовців. Лідери в армії мають володіти не тільки військовою експертизою, але й розумінням психології підлеглих, знанням їхніх сильних і слабких сторін, а також вміти створювати продуктивний мікроклімат. Важливо також вміти мотивувати, надавати знання, контролювати виконання завдань, оптимізувати робочий процес та враховувати можливості кожного підлеглого при визначенні його завдань.

Вищі військові навчальні заклади є державною власністю та спрямовані на формування військових спеціалістів на різних рівнях військової освіти для подальшої роботи в офіцерському, сержантському чи начальницькому складах. Їхня мета – задовольнити потреби ЗСУ та інших військових структур, визначених законодавством України, а також виконання науково-методичних завдань. Систему військових навчальних закладів складають: військові університети, академії, інститути та коледжі, що

належать до компетенції Міністерства оборони України. Крім основних завдань, вказаних у ст. 26 Закону України «Про вищу освіту» [62], до їх пріоритетів належить: світня діяльність, спрямована на формування військових кадрів з відповідною спеціалізацією; реалізацію наукових проектів на користь ЗСУ, наукову та творчу активність учасників навчання, а також підготовку висококваліфікованих науковців; виконання державних завдань на формування військових спеціалістів, а також міжнародних угод з інших країн; організація військової підготовки для студентів інших вузів та громадян з вищою освітою, згідно програм підготовки офіцерів запасу; формування військово-патріотичних цінностей серед молоді [61].

Патріотичне виховання курсантів вищого військового навчального закладу – це важливий і актуальний процес, який ґрунтується на нормативно-правовій базі, визначеній компетентними органами [41, с. 76-78]. Поглиблене вивчення педагогічних аспектів цього процесу дозволяє сформулювати структурну і змістовну модель патріотичного виховання, яка представлена на рис.1.1.

Таблиця 1.1 Структурна та змістовна модель патріотичного виховання у ВВНЗ

Складові	Змістовне наповнення
Термін «патріотизм»	Соціальний та етичний принцип, що визначає спосіб, яким особистості сприймають свій національний контекст, виражається через конкретні дії та складові емоційної спільності, загалом розглядається як глибокі почуття прив'язаності до своєї держави. Даний соціокультурний феномен має коріння в природних інстинктах, характеризується унікальною внутрішньою структурою, яка в контексті соціальної еволюції отримала різноманітне соціальне, етнічне та ієрархічне визначення [22, с. 76].
Зміст процесу патріотичного виховання	Системний, послідовний та неперервний виховний процес, ґрунтуючись на динаміці педагогічного спілкування, спрямований на гармонійний розвиток курсанта у якості майбутнього командувача. У ході цього процесу формуються

	незламні етичні цінності, дух воїна-оборонця, потреби, емоційний світ, практичні навички та стандарти поведінки, які базуються на високих ідеалах, стандартах поведінки та принципах моральності, а також активній участі в практичних завданнях.
Теоретичні та методологічні аспекти патріотичного виховання	Дослідження з історії педагогіки, що зосереджене на гуманістичному та індивідуальному підході до освіти; законодавчі рамки стосовно процесу навчання та виховання у ВВНЗ; концепції, що стосуються морального та етичного аспекту патріотизму, а також основ і динаміки формування моральних цінностей та відносин у суспільстві з акцентом на громадянськість.
Основна мета і ключові завдання патріотичного виховання	Визначається за рахунок системи виховних завдань: проникнення до глибин патріотичних ідеалів, вшанування культурної та історичної спадщини України в душі кожної особистості; виховання поваги до Основного Закону України, інших законодавчих актів та державних символів; зміцнення іміджу військової служби, формування образу воїна як величного захисника та героя нашої країни; рефлексія щодо гармонії особистісної свободи, прав особистості та її обов'язків перед державою; залучення молоді до патріотичних ініціатив, навчання ефективної участі у державних процесах, співпраці зі структурами влади, оборони прав та свобод, а також вміння працювати за принципами демократії; розвиток толерантності до різних культурних і етнічних груп; посилення гуманістичних цінностей як фундаменту для стабільного суспільства; акцентування на найвищих якостей українського характеру: відданість праці, любов до свободи, сенс справедливості, чесність, ставлення до навколишнього світу; вдосконалення мовної свідомості.
Основні напрями патріотичного виховання у ВВНЗ	У контексті вищого військового навчального закладу представлена система педагогічних взаємодій, що реалізується у специфічно організованому виховному середовищі, спрямованому на формування особистісних та колективних якостей учасників навчального процесу.

	Дана система об'єднує в собі як формальні, так і неформальні педагогічні компоненти, розроблені відповідно до актуальних соціокультурних вимог. Основною метою є досягнення високого рівня згуртованості військового навчального колективу, розвиток моральних якостей курсантів та інших атрибутів, що є відданістю завданням захисту суверенітету України.
Організаційно-педагогічні умови ВВНЗ	Це виконання теоретичних та методологічних настанов навчання і виховання на основі гуманістичного, особистісно орієнтованого підходів; інноваційність у матеріальному і технічному забезпеченні; професійна компетентність науково-педагогічних працівників; використання традиційних та сучасних технологій.
Форми патріотичного виховання студентів-військових охоплюють ряд методик і засобів навчання:	<i>Теоретична підготовка:</i> лекції, семінари, підготовка і захист наукових робіт (реферати, курсові, кваліфікаційні роботи). <i>Практична підготовка:</i> практичні заняття, групові дискусії, заліки та екзамени, методи модульного контролю. <i>Військово-прикладна підготовка:</i> наряди, участь у гарнізонних заходах, проведення військової практики та стажувань. <i>Екскурсійно-позакласна робота:</i> огляди військово-історичних місць, організовані тематичні вечори, зустрічі з ветеранами. <i>Традиційні методики:</i> використання форм козацької педагогіки та інші національні методи виховання.
Сучасні методи у процесі патріотичного виховання	Словесні: лекції, бесіди. Практичні: тренінги, рольові ігри. Наочні: демонстрації, презентації. Активні: групові дискусії, мозкові штурми. Інтерактивні: робота в групах, ігри. Козацька педагогіка: національні ритуали, заняття на природі.
Ключові регулятори патріотичного виховання студентів-військових:	свідомість, етнічна самоідентифікація, досвід, громадянська позиція, морально-етичний вибір, усвідомлення відповідальності та індивідуальні зобов'язання.
Патріотизм як атрибут індивідуальної вихованості	Це комплексно сформоване свідоме почуття, що має своє коріння у глибокій афективній прив'язаності до культурних, історичних та

	соціальних аспектів рідного народу. Даний феномен відображає готовність особистості віддати перевагу загальнонаціональним інтересам над індивідуальними, базуючись на принципах громадянської відповідальності, культурної спадщини та національної ідентичності.
--	---

- Сформовано на основі [41]

Аналізуємо патріотичне виховання курсантів вищого військового навчального закладу через призму педагогічних наук. В контексті початку ХХІ століття такий аналіз набуває особливої актуальності з огляду на складні культурно-історичні та політичні трансформації в Україні. З урахуванням процесу відновлення національних традицій, а також послідовної інтеграції Збройних сил України до міжнародних стандартів Європейського Союзу та НАТО, дослідження патріотичного виховання стає важливим елементом зміцнення морально-психологічного клімату, оборонної готовності та національної безпеки держави. Отже, подальший науковий інтерес вимагає детального вивчення організаційно-педагогічних аспектів даного процесу.

1.3. Психолого-педагогічний аналіз впливу факторів на формування патріотизму в системі навчання курсантів вищих військових навчальних закладів України

У сучасному періоді розвитку України, який характеризується складними соціально-економічними та військово-політичними викликами, особливу увагу приділяється патріотичному вихованню (ПВ) у військових навчальних закладах. Це виховання спрямоване на розвиток свідомості, самосвідомості та моральності курсантів, які стануть майбутніми захисниками країни.

Вивчення історії патріотичного виховання в Україні показує, що патріотизм та моральність завжди були ключовими рисами українського народу. Проте, сучасні соціально-економічні проблеми, зниження рівня

життя та знецінення традиційних моральних норм впливають на моральні цінності, особливо серед молоді.

Закон України «Про основи національної безпеки України» з 2003 року визначає моральну та духовну деградацію суспільства як загрозу національній безпеці [63]. Також значний негативний вплив на моральні цінності українського народу мала корумпована влада Януковича та його прибічників.

У цьому контексті психолого-педагогічний аналіз впливу факторів на формування патріотизму в системі навчання курсантів набуває особливої важливості. Це включає в себе розробку та впровадження ефективних методів патріотичного виховання, які відповідали б сучасним викликам та підвищували б морально-патріотичний дух майбутніх військовослужбовців.

Зазначені події в Україні, особливо в контексті конфлікту з Російською Федерацією, актуалізували питання патріотичного виховання (ПВ), особливо в армії та флоті. Наразі, підвищення рівня ПВ у військових навчальних закладах стало ключовою складовою гуманітарної політики і національної безпеки країни [1, с. 145].

Сучасний стан патріотичного та військово-патріотичного виховання в Україні виявляє недоліки в організації та проведенні цього процесу в військових навчальних закладах. Виявлені недоліки включають недостатнє теоретичне та методологічне підґрунтя, відсутність ефективної системи планування та проведення занять, недостатньо розвинуту творчу складову в виховному процесі, слабку реалізацію виховних функцій у військовому середовищі.

Розвиток сучасної системи військово-патріотичного виховання вимагає інноваційних підходів, які враховують світові тенденції гуманізації та демократизації освітнього процесу. Необхідно зосередити увагу на суб'єкт-суб'єктному, національному, громадянському та професійному спрямуванні виховання, а також впровадженні нетрадиційних підходів до його організації та проведення.

Патріотичне виховання курсантів у вищих військових навальних закладів є важливою та багатогранною сферою діяльності в системі освіти та оборони України. Це виховання включає в себе не лише формування готовності до захисту Батьківщини, але й розвиток всебічної особистості військовослужбовця. Ключові компоненти ВПВ охоплюють патріотичну свідомість, громадянське та національне виховання, а також військовий аспект.

Інтеграція патріотичного виховання ВВНЗ у загальнонаціональну систему виховання забезпечується через ряд чинників, таких як:

- Цілісність та унікальність особистості військовослужбовця як суб'єкта виховання;
- Взаємозв'язок патріотичного виховання ВВНЗ з усіма сферами суспільного життя, вимагаючи послідовності та цілеспрямованості в підходах до виховання, як у цивільному середовищі, так і в Збройних Силах;
- Єдність основних принципів виховання в цілому та військового виховання зокрема.

Таким чином, патріотичне виховання ВВНЗ є невід'ємною частиною національного та громадянського виховання, а також системи військового виховання в Україні, спрямованої на формування високоморальних, свідомих, та відданих своїй країні військовослужбовців.

Патріотичне виховання курсантів у вищих військових навальних закладів в Україні є динамічним процесом, який включає в себе комплексні та цілеспрямовані впливи військових педагогів, державних і громадських структур на формування свідомості, підсвідомості та поведінки військових, а також на колективну психологію військових формувань. Патріотичне виховання ВВНЗ спрямоване на розвиток морально-політичних, громадянських, професійних, соціально-психологічних та фізичних якостей, які є необхідними для ефективного виконання обов'язків по захисту народу України.

Основні властивості педагогічної системи патріотичного виховання ВВНЗ включають національну та військово-професійну спрямованість, цілісність, гуманність, сумісність з іншими системами, адаптованість, здатність до самовдосконалення та відповідність загальноприйнятим принципам виховання.

Система патріотичного виховання курсантів у вищих військових навальних закладів повинна забезпечувати формування у військовослужбовців рівня патріотичної вихованості, що дозволяє їм ефективно виконувати військовий обов'язок, відчувати себе відповідальними громадянами, розвивати традиції українського народу та Збройних Сил, та відповідати вимогам національного етикету.

Патріотичне виховання курсантів у вищих військових навальних закладів як педагогічний феномен ґрунтується на взаємодії між вихователями, включаючи командирів та цивільних фахівців, і вихованцями. Система побудована на українознавчій основі, інтегрована в національне, громадянське та військове виховання.

Компоненти системи патріотичного виховання у вищих військових навальних закладів включають цільовий, емоційно-мотиваційний, змістовний, процесуальний, контрольно-регулюючий, результативний, та суб'єкт-суб'єктний аспекти, які органічно пов'язані між собою.

В контексті психолого-педагогічного аналізу, важливим у формуванні патріотизму в системі навчання курсантів військових закладів України є цільовий компонент патріотичного виховання.

А. Макаренко висвітлював необхідність формування цілісної картини особистості через виховання, включаючи характер, політичне виховання, знання [45, с. 56]. Емоційно-мотиваційний компонент патріотичного виховання ВВНЗ охоплює емоції, потреби, мотиви, які впливають на учасників виховного процесу.

Змістовний компонент патріотичного виховання у вищих військових навальних закладів включає знання, цінності, настанови, які формуються в

процесі виховання. Цей компонент відображає задачі та цілі військової служби та формування особистості курсанта як громадянина-патріота та фахівця.

Процесуальний компонент відображає організацію виховного процесу, зокрема, зміст формування патріотичної свідомості та практичну діяльність військових педагогів.

Контрольно-регулюючий компонент забезпечує зв'язок між іншими компонентами системи, контролює методику, організацію та продуктивність виховних заходів.

Результативний компонент відображає ефективність системи ВПВ та ступінь досягнення поставлених цілей.

На даному етапі військово-патріотичного виховання (ВПВ) велике значення має контроль та самоконтроль за ходом процесу ВПВ і самовиховання. Це сприяє формуванню глибокої та емоційно насиченої мотивації до самовдосконалення, допомагає уникнути помилок і тим самим підвищує якість кінцевих результатів.

Суб'єкт-суб'єктний (особистісно-орієнтований) компонент патріотичного виховання у ВВНЗ полягає у педагогічній взаємодії між наставниками та вихованцями, де останні є активними учасниками процесу, суб'єктами цієї взаємодії. Активність вихованців проявляється через їх інтелектуальну, емоційно-вольову, мотиваційну та психічну готовність до взаємодії з педагогами та активну участь у процесі виховання. Важливими особливостями цього компонента є орієнтація на особистість у процесі патріотичного виховання ВВНЗ та наявність ефективного зворотного зв'язку між наставниками та вихованцями.

Система патріотичного виховання у вищих військових навальних закладах України має наступні ключові характеристики, які представлені у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 Ключові характеристики системи патріотичного виховання у вищих військових навальних закладах

Характеристики	Змістовне наповнення
Інтерактивність та специфічність	система патріотичного виховання активно взаємодіє з соціальним середовищем, обмінюючись інформацією та ресурсами, формуючи при цьому важливі суб'єкт-суб'єктні зв'язки.
Багаторівневість	Патріотичне виховання охоплює декілька взаємопов'язаних підсистем та інтегрується у більш широку систему національного та громадянського виховання, а також військового виховання.
Динамізм	ПВ у ВВНЗ є гнучкою та здатною до адаптації в умовах постійної зміни внутрішніх і зовнішніх факторів, забезпечуючи багатофункціональність та відносну незалежність.
Цілеспрямованість	система постійно розвивається та творчо самоудосконалюється, щоб відповідати поставленим цілям.
Активність	важлива роль приділяється активній взаємодії усіх компонентів системи, зокрема суб'єкт-суб'єктного взаємодії
Організованість	система характеризується впорядкованим характером змін, завдяки ефективному управлінню.

Основні властивості системи патріотичного виховання включають цілісність, сумісність із іншими виховними системами, стабільність, адаптивність, здатність до самовдосконалення та відповідність стандартам та принципам виховання українського суспільства.

Ефективність системи патріотичного виховання курсантів військових вищих навчальних закладів України залежить від комплексного підходу, що охоплює цілісне вдосконалення методичного забезпечення, розробку та застосування новітніх науково-методичних ресурсів.

Важливою складовою є також систематизація планування виховних заходів на всіх рівнях та посилення професійної підготовки військових

наставників-вихователів, особливо в аспекті спеціалізованих занять з основ патріотичного виховання, військової педагогіки та психології. Ключовим є використання сучасних підходів до впливу на психічні аспекти особистості військовослужбовців, включаючи інтелектуальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери.

Система патріотичного виховання курсантів у вищих військових навчальних закладах передбачає безперервність та різноманітність виховного впливу, що поєднується з активним використанням методів опосередкованого виховного впливу, включаючи виховні можливості військового соціального середовища. Важливою є інтеграція цієї системи з заходами національного, громадянського виховання та державними святами, а також впровадження методичного забезпечення для самовдосконалення учасників виховного процесу.

Теоретичне дослідження визначає систему патріотичне виховання курсантів ВВНЗ як інтегровану структуру, що включає в себе взаємопов'язані компоненти – мету, завдання, зміст, засоби та умови їх реалізації, а також взаємодію суб'єктів, які формують патріотизм військовослужбовців згідно з українськими національними цінностями та традиціями. Цілісний підхід до патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах включає цільову, емоційно-мотиваційну, змістовну, процесуальну, контрольну-регулюючу, результативну та суб'єкт-суб'єктну складові, забезпечуючи адекватне розуміння і оптимальну організацію патріотичного виховання.

Психолого-педагогічний аналіз впливу факторів на формування патріотизму в системі навчання курсантів військових вищих навчальних закладів України є значущою складовою в розбудові ефективної системи військової освіти та виховання. У даному контексті, патріотизм розуміється не лише як глибоке емоційне почуття поваги та любові до Батьківщини, але й як активна готовність до її захисту та розвитку.

Значення психолого-педагогічного підходу полягає у комплексному аналізі впливу освітнього середовища, соціально-психологічного клімату, педагогічного процесу, а також особистісних якостей курсантів на формування їхнього патріотичного світогляду. Педагогічний процес у військових навчальних закладах має бути орієнтований на розвиток критичного мислення, самостійності, ініціативності та відповідальності, що є необхідними компонентами патріотичної особистості.

Одним з ключових аспектів є створення атмосфери, що сприяє всебічному розвитку особистості курсанта. Це включає забезпечення належного рівня дисципліни, формування поваги до історичного минулого країни, розуміння сучасних викликів та загроз. Важливу роль відіграє також викладання історії України, зокрема історії Збройних Сил, що дозволяє глибше осмислити значення військової служби.

1.4 Аналіз сучасної практики патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах

Сучасні умови значно змінили підходи до патріотичного виховання у військових навчальних закладах. Актуальність патріотичного виховання посилилася, особливо в контексті бойових дій та участі України в АТО. Курсанти, мотивовані до навчання, взаємодіють з товаришами-учасниками бойових дій та викладачами, які брали участь в АТО, отримуючи від них безпосередній приклад військової відваги та витримки.

Важливу роль у патріотичному вихованні відіграють військові капелани. Згідно з Положенням про службу військового духовенства у Збройних Силах України, капелани сприяють вихованню високого патріотичного почуття та бойового духу на основі морального і духовного потенціалу релігійної та культурної спадщини українського народу. Вони виховують толерантність, ознайомлюють з історією національного та культурного становлення України, сприяють розвитку особистих та

колективних моральних якостей курсантів, таких як братерство, мужність, хоробрість та інші. Капелани також формують серед військовослужбовців відчуття солідарності та святенності військового обов'язку, будучи прикладом для віруючих військовослужбовців у питаннях праведності та здорового способу життя [24, с. 34–39].

У сучасному контексті патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах відбуваються зміни в ідеологічних пріоритетах та методах виховання. Раніше акцент робився на українському патріотизмі, але з початком бойових дій на сході країни, у фокусі опинився український державницький патріотизм, де переважають інтереси держави та національної безпеки.

Зростання впливу ЗМІ, особливо телебачення та Інтернету, привело до зміни у формуванні патріотичних почуттів серед молоді. Ефективність ЗМІ у вихованні патріотизму залежить від їхньої спрямованості та змісту транслюємої інформації.

Г. Коваль зазначає, що в патріотичному вихованні важливо уникати однобічної спрямованості, стандартизації, невизначеності змісту та відірваності від пізнавальної діяльності. Військові навчальні заклади повинні прагнути до узгодження всіх аспектів системи патріотичного виховання, орієнтуючись на формування всебічно розвиненої особистості, здатної ефективно виконувати свої обов'язки [33, с. 51].

Вплив ЗМІ на патріотичне виховання часто має негативний характер, оскільки інформація, що транслюється через них, може не відповідати національним інтересам України. Важливим є створення ефективної системи інформаційного захисту та проведення роз'яснювальної роботи [9, с. 5–18.; 34, с. 142–156].

У контексті вдосконалення патріотичного виховання в українських вищих військових навчальних закладах важливо врахувати рекомендації парламентських слухань щодо формування патріотизму та національної свідомості. Зокрема, акцентується на необхідності збільшення частки

соціально орієнтованих телепрограм, створених за державним замовленням. Такі програми мають висвітлювати героїчну боротьбу українського народу за самовизначення та власну державу, вшановуючи внесок національних меншин, корінних народів та іноземців у державотворення, культурне та суспільне життя України.

Слабкість наукового обґрунтування системи патріотичного виховання також потребує уваги. Недостатність дисертаційних досліджень, які б зосереджувалися на формуванні патріотичної свідомості курсантів, вказує на необхідність інтеграції соціально-гуманітарних знань та досліджень у цю сферу.

Незважаючи на значне активізування роботи з патріотичного виховання в останні роки, важливо звернути увагу на переорієнтацію його змісту та педагогічних методів з урахуванням сучасних умов та викликів, з якими стикається українське суспільство [35].

Аналіз патріотичного виховання курсантів у вищих військових навчальних закладах України виявив, що основна мета полягає у розвитку у майбутніх офіцерів таких ключових цінностей, як патріотизм і громадянськість. Це спрямовано на формування професійних якостей, відданості військовому обов'язку, дисципліни та відповідальності. У сучасних умовах зміст патріотичного виховання переорієнтовується від старих радянських цінностей до сучасних національно орієнтованих ідей. Історичні події, такі як анексія Криму і бойові дії на сході України, стали каталізаторами цих змін. Згідно з дослідженнями М. Шевченка та інших науковців, необхідний еволюційний перехід від радянських методів до інтеграції цінностей національної і західної військових шкіл. Сучасний підхід до виховання охоплює цінності, такі як відданість країні, готовність захищати її, відповідальність, моральність, і активність [15, с. 12-23; 41, с. 404-412].

Виховна робота у вищих військових навчальних закладах України спрямована на розвиток у курсантів пошани до законів країни, розуміння

обов'язку захищати Вітчизну, позитивного ставлення до майбутньої професії, а також формування морально-бойових якостей, як-от мужність, стійкість, відповідальність. Важливим є також прилучення до культурних і бойових традицій країни, розвиток моральних якостей та фізичної підготовки.

Патріотичне виховання є ключовим компонентом навчального процесу в військових училищах, яке повинно реалізовуватися як в аудиторній, так і в позааудиторній діяльності. Це вимагає інтеграції навчального процесу з виховною роботою, що забезпечується зв'язком між змістом наукових знань та їх моральною оцінкою.

Патріотизм охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти. В когнітивній сфері зосереджується на передачі знань про історію і культуру України, героїчне минуле та сучасність, сприянню формуванню свідомості та готовності до дій в ім'я захисту держави. Важливо забезпечити постійне створення виховуючих ситуацій, які дозволяють курсантам розвивати необхідні професійні та моральні якості.

Аналіз робочих програм військових навчальних закладів в Україні показує, що хоча соціально-гуманітарні дисципліни насичені інформацією про патріотизм, але військова підготовка не завжди включає цей аспект у повній мірі. Експерт Є. Брижаний підкреслює необхідність вирішення ключових завдань: формування патріотичної спрямованості, засвоєння військової підготовки та розвиток усвідомлення її значущості для захисту країни.

Важливу роль відіграє залучення курсантів до духовних цінностей через інститут військового капеланства, розвиток моральних ідеалів, а також створення позитивного образу Збройних Сил України через засоби масової інформації.

Ефективне патріотичне виховання вимагає емоційного залучення, використання різноманітних форм, методів і технологій. Слід уникати формалізму, одноманітності і збагачувати виховання патріотичними

емоціями, прикладами мужності та героїзму сучасних та історичних захисників України.

В контексті патріотичного виховання курсантів військових вищих навчальних закладів в Україні, засоби впливу поділяються на декілька груп методів. Традиційно використовуються загально-педагогічні методи, як-от бесіда, розповідь, лекція та дискусії. Водночас, існує потреба у розширенні цього арсеналу методами, які залучають курсантів глибше в тематику патріотичного виховання, наприклад, методами занурення в історичний контекст, екстраполяції минулого на сучасність, неперервного відстежування новацій, аналізу ситуацій. Такі методи дозволяють майбутнім офіцерам глибше занурюватися в історію України, розуміти зв'язки між різними подіями та вчитися на досвіді минулого для вирішення сучасних завдань. Особливо важливим є аналіз ситуацій, що сприяє формуванню вміння приймати обдумані рішення в різних ситуаціях.

В процесі патріотичного виховання курсантів важливим є застосування методу прикладу. Наявність серед курсантів учасників АТО та досвідчених викладачів, які мають бойовий досвід, дозволяє організувати регулярні зустрічі з чітким патріотичним спрямуванням.

Окрім цього, важливо використовувати методи, спрямовані на формування патріотичної поведінки, такі як виховуючі ситуації, ділові та рольові ігри, моделювання, дозволяючи курсантам проявити ініціативу та відчувати відповідальність за свої дії. Також слід активно застосовувати методи стимулювання діяльності, зокрема змагання, які сприяють розвитку здорової конкуренції та колективної роботи, одночасно актуалізуючи патріотичні почуття. Важливим аспектом є різноманітність форм виховної роботи, адаптованих до потреб та інтересів курсантів.

У процесі патріотичного виховання курсантів важливо забезпечувати різноманітність форм і методів, включаючи як загальнорозвивальні заходи (бесіди, вечори запитань-відповідей, перегляд фільмів), так і специфічні для патріотичного виховання (участь у гуртках, секціях спорту). Комплексні

форми виховання, такі як урочисті ритуали, вечори пам'яті, науково-дослідницька робота, музейна діяльність, сприяють становленню патріотизму курсантів.

Роль ЗМІ, художньої літератури та мистецтва є важливою у формуванні патріотичних цінностей. Вони допомагають пізнавати історію, емоційно переживати події минулого і сучасності. Військові традиції та ритуали, символіка різних видів військ також мають великий виховний потенціал, підтримуючи патріотичну налаштованість.

У поведінковій сфері виховання має спрямовуватися на розвиток суспільно-орієнтованих форм поведінки, включаючи ініціативу курсантів у різних патріотично спрямованих заходах, таких як волонтерство, організація різноманітних заходів, участь у таборуваннях з дітьми та молоддю.

У сучасних умовах виховання курсантів військових закладів вищої освіти зазнає змін, акцентуючи на переході від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних взаємин між педагогами і курсантами. Цей підхід передбачає демонстрацію ціннісного ставлення вихователів, стимулювання активності та вільного вибору курсантами. Він сприяє формуванню самостійності, здатності курсантів до самостійного формулювання власної точки зору та прийняття обґрунтованих рішень. Такий підхід необхідний для збагачення змісту та урізноманітнення методів патріотичного виховання, що важливо для формування в курсантів власних смислів служіння Батьківщині.

Розділ 2. ДІАГНОСТИКА ПАТРІОТИЧНОЇ ВИХОВАНOSTІ КУРСАНТІВ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Цей розділ детально розглядає розробку та теоретичне обґрунтування інноваційної моделі виховання патріотизму серед курсантів у контексті освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах. Модель охоплює п'ять основних, тісно пов'язаних компонентів: визначення цілей, діагностику, проектування, організацію та оцінку результатів. Розробка моделі була здійснена на основі комплексного використання системно-діяльнісного підходу, історико-культурного контексту, компетентнісної методології та діагностичних стратегій.

2.1 Модель патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах

Для активного впровадження патріотичного виховання студентів у вищих військових навчальних закладах, на тлі збройної агресії РФ проти України з 2014 року, виникає необхідність розгляду та удосконалення існуючих моделей. Зокрема, у сучасній науці проблема моделювання є важливою, а психологічні дослідження використовують метод моделювання для з'єднання емпіричного та теоретичного аспектів.

Обґрунтування методу моделювання надано в роботах В. Нікандрова, С. Максименка, Н. Мілорадової, О. Осадчука. Зазначається, що моделювання є засобом вивчення явищ, процесів чи систем шляхом побудови та дослідження їх моделей. Метод моделювання у психології розглядається як інструмент вивчення психічної реальності за допомогою створених схем предмета чи явища [46, с. 70 - 78].

З огляду на виклики сучасності, у контексті патріотичного виховання студентів вищих військових навчальних закладів, останнім часом пропонується ряд цікавих та перспективних моделей, що включає модель

програмно-діагностичного супроводу військово-патріотичного виховання молоді на бойових традиціях від С. Томіліної [92], а також модель патріотичного виховання майбутніх офіцерів на основі системно-діяльнісного підходу від С. Фоменка [78] та інших. Ця позитивна тенденція виявляється у безперервному пошуку, розробці та впровадженні моделей різних форм патріотичного виховання для різних категорій громадян [34], зокрема, наголошуючи на культурно-історичному компоненті як ключовому елементі формування патріотів.

У контексті наукового пізнання, модель можна розуміти як візуальне представлення певного процесу, об'єкта або феномену, що є предметом наукових досліджень; як абстрактну (наприклад, математичну) конструкцію; або як наукову парадигму в філософії, яка означає систему концептуальних уявлень, що панують у певний період розвитку науки [9]. Модель може бути також уявною або матеріально реалізованою системою, яка відображає або відтворює об'єкт дослідження, дозволяючи отримувати нові знання про цей об'єкт [74].

Важливо розрізняти різні аспекти моделювання, оскільки воно є ключовим елементом у наукових дослідженнях, використовуючись як для представлення об'єктів та процесів, так і для перевірки теоретичних положень [46]. Це часто єдиний метод для вирішення складних науково-технічних та соціальних проблем.

Модель, як правило, служить зразком для організації дослідницької роботи, маючи на меті досягнення поставлених цілей. В науці існує безліч класифікацій моделей. Наприклад, О. Галян [15, с. 44] пропонує послідовний підхід до моделювання, що включає визначення основи діяльності, опис об'єкта дослідження, формулювання завдань, конструкцію моделі, аналіз її валідності, застосування у експерименті та інтерпретацію результатів.

Окремо слід виділити етапи моделювання, кожен з яких відіграє свою роль у процесі дослідження [69]. Ці етапи включають розробку та

проєктування моделі, її дослідження та аналіз, екстраполяцію отриманої інформації та практичну перевірку моделі.

В цілому, моделювання має структуру, що відповідає загальній структурі цілісного процесу, включаючи мету, завдання, зміст, форми, методи, засоби та аналіз результатів.

У контексті процесного підходу та особливостей виховної роботи в умовах вищого військового навчального закладу, було враховано ключові аспекти системного, діяльнісного, аксіологічного, культурологічного та історичного підходів для оптимального розвитку патріотизму серед курсантів. У структуру нашої моделі патріотичного виховання входять наступні блоки: цільовий, оціночно-діагностичний, концептуально-проєктувальний, організаційний, результативий (рис. 2.1.).

Отже, розглянемо кожен блок цієї моделі патріотичного виховання курсантів більш детально [26, с. 431]. Цільовий блок відіграє ключову системоутворюючу роль, встановлюючи керівні принципи для функціонування всієї системи патріотичного виховання. Основним елементом цього блоку є визначення мети патріотичного виховання курсантів.

Рис. 2.1 Модель патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах.

Сформована на основі джерел [15; 26; 69].

Цей блок присвячено аналізу та обґрунтуванню використання різних підходів у психології, зокрема системного, діяльнісного, аксіологічного, культурологічного та історичного. Особлива увага приділяється системному підходу у дослідженні патріотизму, який вже застосовували видатні вчені, такі як С. Максименко [46], В. Семиченко [67]. Цей підхід акцентує на значенні взаємодії особистості з її оточенням.

Згідно з системним підходом, ключовою є інтеракція, яка є основою будь-якої психологічної системи. Важливим є також аналіз на декількох

рівнях, систематизація даних, встановлення зв'язків та розробка концептуальних засад, що об'єднують різні психологічні дисципліни. Основні принципи системного підходу охоплюють цілісність, яка відображає залежності в системі; структурність, що дозволяє аналізувати систему через її внутрішні зв'язки; взаємозалежність внутрішніх і зовнішніх факторів; ієрархічність, яка включає різні рівні системи; та множинність уявлень системи, включаючи її історизм [26, с. 431].

У контексті патріотичного виховання курсантів застосування системного підходу включає розробку цілей, підготовку фахівців, визначення змісту патріотичної діяльності, використання методів і засобів навчання, а також встановлення відносин між учасниками освітнього процесу та створення відповідного інформаційного середовища. Також важливою є роль управлінської діяльності керівного складу освітніх закладів для забезпечення ефективності виховного процесу.

Паралельно з цим, діяльнісний підхід в патріотичному вихованні акцентує на важливості діяльності як ключової умови розвитку особистості. Вивченням цього підходу займалися такі українські науковці, як Г. Атанов [4], І. Бех [7], Н. Гузій [18], Б. Сусь [70].

Сучасне визначення діяльності, яке можна знайти у «Психологічній енциклопедії» (2006), описує її як активність, спрямовану на взаємодію з навколишнім середовищем для задоволення власних потреб. У цій структурі розрізняють мотиваційний компонент, що включає потреби, цілі, мотиви та засоби, та операційний компонент, що складається з дій та операцій. Також виділяють три основні види людської діяльності: гру, навчання та працю [64].

У контексті діяльнісного підходу, ключовим аспектом визнається створення умов, що сприяють розкриттю позитивного потенціалу тих, хто займається навчанням. Це означає підтримку постійного самовдосконалення, відкритості до нових знань і досвіду, а також забезпечення задоволення від процесу саморозвитку, включаючи розвиток професійних навичок та особистісних якостей.

Застосування цього підходу у контексті патріотичного виховання курсантів включає організацію їх діяльності з акцентом на патріотичні мотиви, інтереси та життєві плани, а також розуміння значення патріотичного виховання у їх особистісному розвитку.

Аксіологічний підхід, який розвивали вчені, такі як С. Рубінштейн [91], Б. З. Карпенко [28], А. Фурман [80] та інші, концентрується на ролі цінностей у житті людини. Цей підхід вважає цінності фундаментальними для розуміння особистості та її поведінки.

Специфіка аксіологічного підходу полягає у спрямуванні діяльності на гуманістичний розвиток особистості, виходячи з того, що кожний учасник процесу є активним та ціннісно-мотивованим суб'єктом. Головною метою вважається розкриття цінностей як ключових характеристик особистості [10, с. 122].

Виховання патріотизму передбачає зосередження на ціннісних орієнтаціях, які визначають формування особистості та її вибір. Ціннісні орієнтації виникають у контексті широкого спектра соціальних умов і визначають значущість різних аспектів реальності та культури для індивіда [80]. Ці орієнтації слід розглядати як стабільну систему, що відображається в здатності особи до глибокого переживання та усвідомлення значущих явищ [12]. Важливим є визнання курсанта як найвищої цінності в освітньому процесі, при цьому ціннісне ставлення до курсанта є ключовим для його розвитку та формування готовності до патріотичної діяльності.

Ключові аспекти культурологічного та історичного підходів, розвинуті В. Роменцем, Ю. Бойчуком, та іншими, відображають глибоке розуміння виховного процесу. Культурологічний підхід зосереджується на аналізі патріотичної діяльності у вищому військовому навчальному закладі, визначенні її значущості та прогнозуванні динаміки розвитку патріотичного виховання.

Історичний підхід акцентує на аналізі історичних фактів та явищ, об'єктивному оцінюванні психологічних явищ з урахуванням соціальних,

культурологічних, евристичних та прогностичних функцій. Він передбачає аналітичність, історизм, наукову об'єктивність у оцінюванні, а також поєднання загальнолюдських та національних цінностей. Цей підхід дозволяє досліджувати емпіричний матеріал, виявляти механізми соціалізації та впливати на процес патріотичного виховання через використання історичного контексту, в тому числі героїчного минулого та традицій Збройних Сил України [26, с. 432].

Сучасна система патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах України, зміцнена відповіддю на виклики російської агресії з 2014 року, зосереджується на цілях, що включають формування патріотичної свідомості і готовності до захисту країни. Згідно з дослідженнями А. Реана і О. Колодія, цілі патріотичного виховання охоплюють зміни в особистості, зокрема розвиток знань про історію, культуру, традиції України, формування почуттів любові та гордості за Батьківщину, а також виховання ціннісного ставлення до неї. Це включає соціалізацію та саморозвиток курсантів, а також підготовку їх до професійної діяльності та оборони країни. Основна мета полягає у формуванні патріотичної свідомості через глибоке розуміння героїчної історії та сучасності України, підготовку до захисту Батьківщини у мирний та воєнний часи [34].

Основними завданнями патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладів України включають реалізацію цілеспрямованої державної політики у сфері військово-патріотичного виховання. Це передбачає вдосконалення існуючої системи виховання, її інтеграцію з діяльністю державних і громадських організацій, та активне залучення ресурсів місцевих військових частин.

Основна увага приділяється розвитку курсантів як сучасних громадян-патріотів, здатних до самореалізації та врахування інтересів держави. Важливим аспектом є застосування знань про закони України, історію та традиції країни у повсякденному житті та службі. Також наголошується на

важливості виховання національної самосвідомості, толерантності, любові до Батьківщини, моральної та психологічної готовності до захисту країни, а також на формуванні позитивного ставлення до військової служби.

Аналізуючи оціночно-діагностичний блок в контексті розробки системи патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах, наша модель передбачає діагностування початкового рівня патріотизму курсантів, оцінювання їхніх знань історії і традицій держави, та аналіз зібраних даних. Важливим елементом цього процесу є психологічне діагностування, яке включає оцінку здібностей, особливостей та якостей особистості. Визначені методи та методики психодіагностики використовуються для точного та об'єктивного вимірювання і оцінювання індивідуально-психологічних характеристик. Практична сторона психодіагностики полягає у використанні діагностичних методів психологами для вирішення конкретних задач, пов'язаних з особливостями індивідуумів або груп. Діагностування рівня патріотизму є ключовим для оцінки ефективності формувального експерименту і визначення кінцевого результату виховного процесу.

Концептуально-проектувальний блок створеної моделі патріотичного виховання в вищих військових навчальних закладах спрямований на створення оптимальних психолого-педагогічних умов для розвитку патріотизму серед курсантів. Основним результатом цього блоку є розробка нової програми «Український патріотизм», яка охоплює комплекс заходів для досягнення ключових завдань у сфері виховання патріотизму серед військовослужбовців.

Ця програма має на меті формування та розвиток важливих соціальних цінностей, правових та психологічних знань, військової етики та інших ключових аспектів світогляду військовослужбовців. Вона включає розвиток моральних, психологічних, духовних, фізичних та етичних якостей не тільки в освітньому процесі, але й у позанавчальний час. У зв'язку з цим, заходи

структурованої програми інтегровано за наступними компонентами: пізнавальним, ціннісно-мотиваційним і практично-діяльним.

Для досягнення мети визначено наступні завдання:

- Зміцнювати любов до Батьківщини, духовні та моральні цінності серед військовослужбовців, а також їхнє шанобливе ставлення до культурної спадщини України, наслідуючи приклади героїзму історичних та сучасних захисників свободи.
- Розповсюджувати знання про бойовий досвід, звитягу, героїзм та традиції братерства.
- Популяризувати історію героїчної боротьби України за незалежність та соборність.
- Пропагувати здоровий спосіб життя серед військовослужбовців та їхніх родин.
- Задовольняти культурні потреби військовослужбовців, організовувати їх дозвілля.
- Виховувати патріотичну свідомість на прикладі життя та подвигів українських захисників.
- Розробляти і впроваджувати інноваційні методи патріотичного виховання, використовуючи сучасні технології.
- Залучати до співпраці представників місцевої влади, ЗМІ, громадських, волонтерських та релігійних організацій.

Ефективне досягнення цієї мети можливе через активне використання культурно-історичних ресурсів регіонів, де дислокуються військові частини. Важливо залучити до цього процесу урядові структури, місцеву владу, ЗМІ, громадські організації, освітні та культурні установи. Це сприятиме активізації патріотичного виховання та виробленню військовослужбовцями необхідних особистісних якостей.

Ця програма являє собою комплекс заходів, спрямованих на вирішення основних завдань патріотичного виховання, і спрямована на формування відповідних світоглядних орієнтацій, ідеалів, принципів та особистісних

якостей, які важливі для життя у сучасному демократичному суспільстві та здатності захищати Батьківщину. Система також передбачає розвиток активної громадянської позиції, громадянського самовизначення, морально-психологічних якостей, важливих для відповідального ставлення до долі країни, здатності відстоювати свою точку зору, при цьому поважаючи інші думки.

Ключовими методами у сфері військово-патріотичної роботи є різноманітні підходи до виховання та навчання, що включають: переконання, що полягає в формуванні та зміцненні позитивних переконань та ставлень щодо патріотизму, відповідальності, та відданості через діалог та обмін думками; показ (демонстрування, ілюстрування) та включає використання візуальних та практичних засобів для ілюстрації патріотичних цінностей, історичних подій, героїчних вчинків, забезпечуючи більш глибоке розуміння та емоційне сприйняття; особистий приклад (підкреслення значення особистого прикладу командирів та інших військовослужбовців у формуванні патріотичної поведінки та ставлення).

Щодо форм військово-патріотичної роботи, вони охоплюють різноманітні заходи та активності: бесіда (організація дискусій та обговорень на тему патріотизму, історії, військової етики); вшанування героїв (проведення заходів, присвячених вшануванню героїв-захисників, учасників бойових дій); конференція (організація наукових та практичних конференцій, де обговорюються питання патріотизму, військової історії та культури); дні відкритих дверей військової частини (знайомство з життям та діяльністю військових частин, їх роллю та завданнями); «урок мужності» (освітні заходи, спрямовані на розвиток характеру та відваги); конкурс військово-професійної майстерності (змагання та конкурси для демонстрації та розвитку професійних навичок військовослужбовців); військово-патріотичний фестиваль (культурні та освітні заходи, що поєднують елементи історії, музики, мистецтва та військової традиції); військово-патріотичний збір (організація польових шпиталів, де військовослужбовці

можуть практично застосовувати та розвивати свої навички, а також вчитися командній роботі та військовій дисципліні).

Для ефективного впровадження програми патріотичного виховання встановлено, що загальний обсяг навчального процесу включатиме не менше 200 годин, що розділяються на аудиторні (в класі) та позааудиторні (позакласні) заняття. Такий підхід забезпечує гнучкість та різноманітність у процесі навчання.

Додатково, 6 залікових годин виділено для спеціальних оціночних заходів, які дозволять виміряти ефективність програми та досягнення поставлених цілей. Це може включати тести, письмові роботи, практичні завдання чи інші форми оцінювання.

Конкретний розподіл часу між аудиторною та самостійною роботою визначається викладачем на основі емпіричних даних. Це означає, що викладач може адаптувати програму з урахуванням конкретних потреб та відгуків від студентів, що сприяє більш ефективному засвоєнню матеріалу.

Такий підхід дозволяє гнучко використовувати навчальний час та ресурси, забезпечуючи максимальну ефективність виховного процесу, а також допомагає враховувати індивідуальні особливості та потреби кожного військовослужбовця.

Організаційний блок моделі патріотичного виховання в вищих військових навчальних закладах відіграє ключову роль у реалізації нової програми «Український патріотизм». Цей блок є інтегрованою частиною освітнього процесу, охоплюючи комплекс заходів, спрямованих на формування та розвиток патріотичних цінностей серед курсантів.

Модель побудована на трьохкомпонентній структурі, яка включає індивідуальний рівень, рівень підрозділу, та рівень військової частини, забезпечуючи всебічний підхід до виховання. Вона також враховує психологічні особливості різних категорій курсантів, що дозволяє точніше відповідати на їхні індивідуальні потреби.

Програма інтегрує заходи у загальний план освітньої діяльності та план морально-психологічного забезпечення навчального закладу. Вона включає різноманітні заходи, такі як екскурсії, вікторини, круглі столи, лекції, тренінги, коучінги, які можуть бути проведені у вихідні дні згідно з планом.

Важливим аспектом є гнучкість програми, яка дозволяє коригувати заходи відповідно до територіального розміщення військової частини, специфіки діяльності та категорій курсантів. Такий підхід гарантує, що програма буде ефективною та відповідною до конкретного контексту.

Результативний блок моделі патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах є критично важливим для забезпечення ефективності та відповідності програми «Український патріотизм».

У контексті розробки системи патріотичного виховання в умовах збройної агресії РФ, створено комплексну модель, призначену для курсантів вищих військових навчальних закладів. Основою цієї моделі є розроблені критерії та показники, які відповідають загальноприйнятим методам оцінки рівня патріотизму.

Ця модель включає в себе декілька ключових елементів, кожен з яких відіграє важливу роль у формуванні патріотичних цінностей серед курсантів. Вона передбачає не лише теоретичне навчання, але й практичні заходи, які дозволяють курсантам краще зрозуміти і відчувати сутність патріотизму.

Особливістю розробленої моделі є її цілісний підхід до виховання, що враховує різні аспекти особистості та потреби курсантів. Інтеграція цієї моделі у навчальний процес дозволяє не лише навчити, але й сформувати глибоке розуміння патріотичних цінностей.

2.2 Критерії та показники для оцінювання патріотизму курсантів в контексті збройних викликів у вищих військових навчальних закладах

У рамках розробки системи патріотичного виховання в умовах військових викликів, ключовим є встановлення чітких критеріїв і показників для оцінки патріотизму курсантів. «Критерій» розглядається як міра оцінювання, орієнтована на якісні характеристики (ознака для класифікації чи судження). «Показник» виступає як конкретне свідчення критерію, відображаючи його ступінь вияву на різних етапах розвитку патріотизму [48, с. 74–78]. Ця система критеріїв і показників забезпечує об'єктивну оцінку ефективності патріотичного виховання курсантів.

У контексті патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах, акцентуючи на збройній агресії РФ, важливо враховувати когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти патріотизму. Для оцінки ефективності виховання курсантів І. Шкільна запропонувала такі критерії:

- когнітивний (знання і ставлення до держави та її символів);
- процесуально-діяльнісний критерій (активна участь у громадському житті та толерантність);
- ціннісно-смысловий критерій (інтерес до історії, культури, мови України);
- рефлексивний критерій (самосприйняття як громадянина та патріота) [89].

А. Левицька визначила критерії патріотичної вихованості майбутніх офіцерів-прикордонників: інформаційно-когнітивний (рівень знань патріотичного характеру); мотиваційно-творчий (мотиваційна основа, життєві цілі); діяльнісно-аналітичний (уміння та навички патріотичного виховання, втілення військових традицій) [42, с. 160–171].

Вивчення наукових джерел допомогло нам сформулювати набір критеріїв та показників для нашого дослідження. У контексті цього дослідження, пізнавальний компонент відображає рівень освоєння

курсантами історії, культури та традицій, а також їхню здатність застосовувати отримані знання у практичних ситуаціях. Цей компонент є критичним для професійного розвитку військовослужбовців, оскільки він базується на системі знань, необхідних для формування не тільки професійної компетенції, але й громадянської позиції і патріотизму в контексті України.

Через різноманітні освітні програми, курсанти набувають знань про законодавство України, громадянські обов'язки та взаємозв'язок між громадянином та суспільством. Це сприяє формуванню їхньої особистої культури, яке відображає індивідуальні умови, мотиви та потреби в суспільстві.

Когнітивний критерій пізнавального компонента включає критерії, такі як розуміння патріотизму, патріотичного виховання, знань про героїв і видатних особистостей України, а також поваги до Конституції та державної символіки.

Ціннісно-мотиваційний компонент, як підкреслює академік І. Зязюн, є динамічним і відображає зміни в особистісній структурі та зовнішніх обставинах, що впливають на мотиваційну орієнтацію професійного розвитку майбутніх фахівців [21].

Основною ознакою ціннісно-мотиваційного компонента є розвиток патріотичних прагнень у курсантів. Емоційно-чуттєвий аспект патріотизму визначається через інтенціональний показник, включаючи глибину патріотичних переконань, осмислення національних цінностей, позитивне ставлення до внутрішніх подій у країні, розуміння міжнародної обстановки, а також емпатію та толерантність. Сутність емоційно-чуттєвого компонента полягає у сталій патріотичній позиції, що базується на міцних переконаннях.

Мотиваційно-ціннісний компонент охоплює домінуючі соціально значущі мотиви у навчальній та трудовій діяльності, спрямовані на благо Батьківщини. Ключові показники включають розвиток патріотичного ідеалу, самоідентифікацію як активного учасника історії, прагнення до

самовиховання та фізичного вдосконалення.

Практично-діяльнісний компонент відображає реальні вчинки та поведінку курсанта, його патріотичну позицію, відповідальність під час навчання, ставлення до обов'язків та громадянську активність. Оцінка цього аспекту базується на активності у громадському житті, ефективності навчання та дисципліни, культурі, морально-психологічній та фізичній підготовці.

Практично-діяльнісний показник акцентує на вольових якостях курсанта і розвитку навичок для досягнення патріотичних цілей, вимагаючи значних вольових зусиль та свідомого працювання з інформацією.

Особистісні компетенції курсанта включають морально-особистісні якості та патріотичне спрямування, що є ключовими для захисту Батьківщини і шанування історичного минулого.

Система критеріїв і показників оцінювання патріотизму курсантів є сукупністю діагностичних та оцінних процедур, що забезпечують на єдиній основі оцінювання рівня оволодіння тими, хто навчається за програмою «Український патріотизм», ступеня з'ясування ними сутності патріотизму, особливостей його прояву у процесі навчання та особистісного розвитку.

Аналізуючи дослідження О. Колодій, можна виділити рівні патріотизму курсантів вищих військових навчальних закладів. На високому рівні курсанти усвідомлюють свою соціальну значущість, мають глибоке розуміння своїх прав і обов'язків, проявляють сильні патріотичні почуття та високу мотивацію до самореалізації та допомоги іншим. Вони володіють глибокими професійними знаннями та розвиненими вміннями у різних сферах діяльності [34].

Середній рівень у курсантів військових навчальних закладів характеризується достатньою освідженістю власної унікальності та значущості як індивідуума. Вони відчують потребу в професійному зростанні, хоча їхні знання та вміння в особистісній та професійній сферах можуть бути неповними та потребують інтеграції для ефективного

застосування в професійній діяльності. Розуміння курсантами законів України, громадянських обов'язків та їхньої ролі у суспільстві ще не досягло системності. Їх знання не завжди глибоко вбудовуються в психологічну структуру особистості, що є важливим для виконання професійних та суспільних обов'язків.

Патріотичні почуття курсантів до національних символів та культурної спадщини є повними та глибокими. Їхні емпатійність і толерантність до оточуючих проявляються у вибіркових ситуаціях. Виявлення готовності допомагати старшим або слабшим є не постійним. У них спостерігається недостатня системність і повнота в освоєнні особистісних і професійних навичок. Розвиток навичок у сферах наукових досліджень, волонтерства, громадської та культурної діяльності є недостатнім. Рівень саморефлексії та саморегуляції (аналізу власної поведінки, визначення особистих цілей у житті) є середнім, а рефлексія при розробці навчальних чи особистісних проектів не завжди присутня.

У курсантів військових вищих навчальних закладів з низьким рівнем розвитку патріотизму спостерігається недостатнє усвідомлення власної значущості та унікальності, а також важливості майбутньої професії. Вони мають слабо розвинені патріотичні установки, а внутрішні мотиви проявляються лише в окремих ситуаціях. Такі курсанти характеризуються поверховими професійними та особистісними знаннями, із недоліком інтеграції для подальшого використання в професійній сфері.

Їхні знання про закони України, громадянські обов'язки та взаємодію з суспільством є недостатніми та несистематизованими. Інтеріоризація знань у психологічну структуру особистості для виконання особистісно-професійних обов'язків відсутня. Патріотичні почуття до державних символів і культурної спадщини є індиферентними, а переживання краси природи та історичних пам'яток поверховими.

Такі курсанти рідко виявляють емпатію та толерантність до оточуючих, а також бажання допомагати старшим чи слабшим. Їхні особистісні та

професійні навички характеризуються відсутністю системності та змістовності. Розвиток навичок у різних сферах, включаючи наукові дослідження, волонтерство, та громадську діяльність, є низьким. Рефлексивні та саморегулятивні уміння також розвинені недостатньо, і рефлексія при розробці освітніх та особистісних проєктів часто відсутня.

Курсанти військових навчальних закладів з дуже низьким рівнем патріотизму проявляють слабе усвідомлення власної цінності, особливості та важливості майбутньої професії. Вони рідко виявляють мотиви самоствердження, самовираження і самореалізації, а також не мають розвинених патріотично орієнтованих поведінкових установок. Їх знання про закони, громадянські обов'язки та роль в суспільстві слабкі, і не інтегровані в їхню психологічну структуру. Патріотичні почуття до національних символів та Вітчизни відсутні або слабо виражені. Ці курсанти не виявляють емпатії та толерантності до оточуючих, а також не мають розвинених особистісних компетенцій та професійних умінь. Їхні рефлексивні та саморегулятивні навички також не розвинені, що обмежує їхню здатність до самоаналізу та самовдосконалення.

2.3 Організація дослідження патріотизму курсантів вищих військових навчальних закладів

Після анексії Криму та конфлікту на сході України, виникла потреба переглянути підходи до виховання патріотизму, особливо серед військовослужбовців. Науковці розробляють різні методи у цій сфері, охоплюючи історичні, системні, аксіологічні, особистісні та культурологічні аспекти, але є недостатньо комплексних досліджень, що враховують психологічні особливості військових [65; 68; 75].

Розвиток патріотизму вважається ключовим для держави, суспільства та особистісного росту, включаючи психологічні аспекти виховання патріотизму. Розглядаючи патріотизм як складну систему соціально-

психологічних установок, інтегрованих у загальну психологічну структуру особистості, розроблено структурно-функціональну модель з цільовим, оціночно-діагностичним, концептуально-проектним, організаційним та результативним блоками для виховання патріотизму в освітньому процесі військових навчальних закладів.

Дослідницька гіпотеза базується на твердженні, що процес виховання патріотизму серед курсантів зумовлений наступними аспектами:

- вивчення основних аспектів та механізмів виховання патріотизму, включаючи їх критерії та показники;
- створення та реалізація моделі патріотичного виховання в освітньому просторі вищого військового навчального закладу;
- встановлення та застосування психолого-педагогічних умов для патріотичного виховання курсантів;
- розробка та впровадження програми «Український патріотизм» для військових.

Для перевірки та підтвердження цієї гіпотези було виконано емпіричне дослідження, що включало три взаємопов'язаних етапи:

- *теоретичний* – збір та аналіз емпіричних даних, філософської та психолого-педагогічної літератури, вивчення законодавства у сфері патріотизму, розробка основних концептуальних принципів виховання патріотизму серед курсантів, удосконалення гіпотези дослідження;
- *експериментальний* – виконання опитувань, анкетувань, тестувань курсантів для визначення початкового рівня патріотизму. Розроблення і впровадження програми «Український патріотизм» та аналіз її ефективності в освітньому середовищі військових закладів;
- *заключний етап* – обробка та аналіз отриманих даних, корекція гіпотези, опис експериментальних результатів, впровадження висновків у практичну діяльність, визначення перспектив подальших досліджень.

Основна мета дослідно-експериментальної роботи полягала у визначенні ефективності запропонованих методів виховання патріотизму, що

включало первинне діагностування курсантів, формування експериментальних та контрольних груп, реалізацію освітньої програми та аналіз отриманих результатів.

У рамках експериментальної роботи щодо патріотизму курсантів були застосовані такі методи дослідження: теоретичний аналіз для оцінки проблематики та вивчення особливостей патріотичного виховання; анкетування, бесіди та опитування для збору біографічних даних та визначення патріотичних нахилів; спостереження за поведінкою курсантів, що дозволило систематично аналізувати їх висловлювання на тему патріотизму; тестування для об'єктивного вимірювання досліджуваних показників у контрольованих умовах; констатуючий та формувальний етапи експерименту для вивчення готовності курсантів до дій у екстремальних умовах та підвищення їхнього рівня патріотизму.

У ході констатуючого етапу було залучено 115 курсантів першого та четвертого курсів, з якими проведено комплекс анкетувань, опитувань, бесід та тестувань для оцінки їх патріотичних установок.

Рис. 2.2. Організація констатуючого етапу експерименту

Після проведення бесід та опитувань серед 115 курсантів вищого військового навчального закладу виявлено, що частина студентів проявляє зниження інтересу до патріотизму. Зокрема, приблизно 81% не читають

літературу на патріотичну тематику, близько 55 % не переглядають військово-патріотичні фільми, а 69 % зізналися у незнанні історії України та Збройних Сил. Окрім того, 65 % не змогли назвати основні традиції українського народу та Збройних Сил.

Щодо саморозвитку патріотичних якостей, 88 % вказали, що не працюють над покращенням своїх патріотичних якостей, а 67 % вважають, що немає потреби розвивати чи підвищувати рівень патріотизму в сучасних умовах.

За результатами бесід і опитувань, 46 % курсантів вважають себе патріотами, 49% ще не визначилися зі своєю позицією, а 5 % зізналися, що не відчують себе патріотами.

Для детального аналізу обраної тематики у рамках підготовки до констатуючого експерименту був обраний комплексний інструментарій для оцінки патріотизму серед курсантів. Цей інструментарій включав різноманітні методики (додаток А), серед яких:

I. Методика, яка дозволила визначити, наскільки курсанти розуміють суть патріотизму, сприяючи оцінці рівня їхньої патріотичної освіти:

дуже низький – 61(53%);

низький – 18 (15,7%);

достатній – 27 (23,5%);

високий – 9 (7,8%).

II. Застосування удосконаленої методики визначення соціалізації студентів військового училища, розробленої М. Рожковим, дозволило оцінити рівень патріотичних установок серед курсантів. Результати показали, що високий рівень патріотичної свідомості має лише 17,5% опитаних, в той час як 47,5 % мають достатній рівень, а 25,3% курсантів мають низький, а нульовий – 9,7 або відсутній рівень патріотизму.

III. Завдяки методиці Н. Адаєвої, що вимірює активність студентів у патріотичних заходах, було виявлено, що значна частина курсантів малоактивна в цій сфері. Відсоток курсантів, які взагалі не беруть участь у

патріотичних діяльностях, становить 16,5 % (дуже низький рівень), тих, хто проявляє низьку активність – 31%, середню – 37,5%, і лише 15 % курсантів активно та систематично залучені до патріотичної роботи. Це свідчить про те, що більше половини курсантів уникають участі в патріотичних заходах та відповідальності у цій сфері.

IV. Застосування адаптованого підходу для аналізу ціннісних орієнтацій особистості, базованого на ранжувальній системі цінностей М. Рокіча та В. Ядова, дозволило оцінити ступінь патріотичної орієнтації серед курсантів. Результати вказують на відсутність дуже низького рівня патріотизму (0%), в той час як низький рівень спостерігається у 19,3% курсантів, середній у 38,5%, а високий рівень мають 42, 2% опитаних.

V. За результатами опитування, проведеного з використанням спеціально розробленої анкети для аналізу особливостей патріотичного виховання, було встановлено, що 45% опитаних отримали знання про історію України від родини, 13% – з літератури та шкільної програми, 25% – з кіно, а ще 13% – від ветеранів. Культурні та освітні заходи в музеях привернули увагу 46% опитаних, а інтернет став джерелом знань для 19%.

Серед інших засобів самоосвіти 23% прагнуть досліджувати архіви та музеї, 13% віддають перевагу історичним лекціям та екскурсіям, 11% зосереджені на систематичних заходах, присвячених історії, а 34% активно беруть участь у культурно-історичних заходах. Загальний аналіз вказує на те, що 51% респондентів мають низький рівень патріотизму, і більшість не виявляють зацікавленості у історії та культурі країни, що впливає на їх патріотичну свідомість. Водночас, існує група курсантів, зацікавлених у вивченні героїчної історії та традицій столиці, що є потенціалом для формування патріотичної свідомості. Ці дані стали фундаментом для розробки та проведення формувального експерименту.

Розділ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ З УРАХУВАННЯМ ВИКЛИКІВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ З 2014 РОКУ

3.1. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Наступний етап дослідження зосереджений на аналізі робочої здатності та ефективності запропонованої методики для виховання патріотизму серед курсантів у навчальному середовищі військової академії, згідно з концепцією авторської програми «Український патріотизм». В рамках цього експерименту, проведеного у Національному університеті оборони України, взяли участь 115 курсантів. Участь у дослідженні була цілком добровільною та забезпечувала анонімність кожного учасника.

Для реалізації експериментальної роботи було сформовано дві групи: ЕГ – включала 57 учасників, а КГ – з 58 учасниками. Загальні висновки емпіричних досліджень були сформульовані на основі детального аналізу кожного критерія та компонента патріотизму, як окремо, так і в сукупності, згідно з таблицею 3.1,

Таблиця 3.1 Методологічні підходи до визначення критеріїв та елементів розвитку патріотичних цінностей

Компоненти	Показники	Психологічний інструментарій
Пізнавальний	Глибоке усвідомлення значення та змісту патріотизму	Методика виявлення рівня розуміння студентами сутності патріотизму М. Агапова
	Розвиненість патріотичних поглядів	Тест сформованість патріотичних переконань» за модифікованою методикою діагностування соціалізованості курсантів (М.

		Рожкова)
	Прояв зацікавленості до вивчення історії України	Авторське анкетування
Мотиваційно-ціннісний	Орієнтація особистості на патріотичні цінності.	Модифікована методика ранжування цінностей М. Рокича, В. Ядова
	Патріотична ініціатива	Методика Н. Агапової
	Виховання військового патріотизму, засноване на бойових традиціях	Модифікована методика «Формування та оцінювання військово-патріотичного виховання курсантів ВВНЗ на бойових традиціях Збройних Сил України» С. Томіліна.

Відповідно до показника «Глибоке усвідомлення значення та змісту патріотизму» можна відмітити позитивну тенденцію: високий рівень сформованості патріотизму у курсантів, які входили до експериментальної групи збільшився на 86%, крім того, важливо зазначити, що взагалі не було відмічено курсантів з дуже низьким рівнем.

За показником «Розвиненість патріотичних поглядів» в експериментальній групі не має опитуваних для яких характерний низький і дуже низький рівень сформованості патріотизму, на відміну з учасниками контрольної групи. Крім того, було відмічено збільшення кількості особового складу, які входили з високим (на 77,5 %) рівнем сформованості патріотизму.

За іншими показниками запропонованої моделі відмічається збільшення частки учасників ЕГ з високим рівнем сформованості патріотизму (від 11,5 % до 36,3 %).

Таблиця 3.2 Зведені емпіричні дані за всіма показниками авторської моделі

Показники	Етап експерименту		Рівень (%)				Загальна к-ть респондентів
			Високий	Середній	Низький	Дуже низ.	
Глибоке усвідомлення значення та змісту патріотизму	Конст. експ.		16,9	41,1	42	0	115
	Форм. експ.		28,6	51,7	19,7	0	115
Розвиненість патріотичних поглядів.	Конст. експ.		3,1	20,3	15,4	61,2	115
	Форм. експ.	КГ	8,1	67	8,1	16,8	58
		ЕГ	86	11,5	2,5	0	57
Прояв зацікавленості до вивчення історії України	Конст. експ.		26,4	51,7	14,5	7,4	115
	Форм. експ.	КГ	7,1	90,7	2,2	0	58
		ЕГ	81,3	18,7	0	0	57
Патріотична ініціатива	Конст. експ.		16,8	37,7	31	14,5	115
	Форм. експ.		46,4	48,7	4,9	0	115
Орієнтація особистості на патріотичні цінності.	Конст. експ.		44,6	37,5	17,9	0	115
	Форм. експ.	КГ	62,8	21,7	15,5	0	58
		ЕГ	73,2	19,5	7,3	0	57
Виховання військового патріотизму, засноване на бойових традиціях	Конст. експ.		31,8	58,5	9,7	0	115
	Форм. експ.	КГ	58,3	41,7	0	0	58
		ЕГ	77,5	22,5	0	0	57

Так, на основі отриманих даних збільшилася кількість респондентів, для яких характерний високий рівень сформованості патріотизму, при цьому, частка опитуваних, які мали дуже низький рівень, зменшилася на 15%.

Таблиця 3.3. Загальні результати показників на етапах констатувального та формувального експериментів

Етап експерименту	Рівні сформованості патріотизму (%)				Загальна кількість курсантів
	Високий	Середній	Низький	Дуже низ.	
Констатуючий	22,2	36,7	25,4	15,7	115
Формувальний	46,8	43,5	8,1	1,6	115

Якісні зміни відбулися за рахунок позитивної динаміки в експериментальній групі курсантів (рис 3.1.) після участі в авторській програмі.

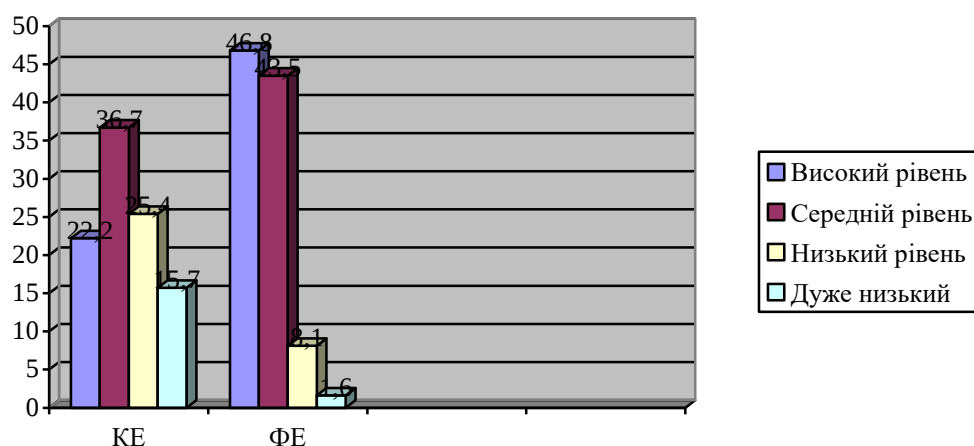

Рис. 3.2 – Порівняльні результати патріотизму на етапах констатувального та формувального експериментів

У групі, де активно впроваджувались методи з авторської програми, відсоток учасників з розвиненим патріотизмом переважав аналогічний показник у контрольній групі на 40%. В експериментальній групі не було виявлено курсантів, які були б байдужими до долі своєї країни та народу. Давайте детально проаналізуємо отримані результати, розділивши їх згідно з основними компонентами патріотизму (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 Загальні результати респондентів на етапах констатувального та формувального експериментів відповідно до компонентів

Компоненти	Етап експерименту		Рівень (%)				Кількість респондентів
			Високий	Середній	Низький	Дуже низ.	
Пізнавальний	КЕ		29,4	38,5	10,4	21,7	115
	ФЕ	Всі	62,5	35	2,5	0	115
		КГ	35,2	61,4	3,4	0	58
		ЕГ	87,6	11,5	0,9	0	57
Мотиваційно-ціннісний	КЕ		46,8	38,5	14,7	0	115
	ФЕ	Всі	68,5	25,6	5,9	0	115
		КГ	56,8	34,7	8,5	0	58
		ЕГ	77,6	18,5	3,9	0	57
Практично-діяльнісний	КЕ		31,6	43	18,7	6,7	115
	ФЕ	Всі	58,8	38,7	2,5	0	115
		КГ	19,3	65,8	14,9	0	58
		ЕГ	85,3	14,7	0	0	57

Аналізуючи отримані дані за пізнавальним компонентом спостерігається зростання, тобто 52,4% респондентів продемонстрували високу ступінь розвитку патріотизму, в той час як кількість людей із низьким рівнем зменшилася на 2,5%. Що стосується мотиваційно-ціннісного компонента, аналіз даних вказує на інкремент у 20,8% серед респондентів з високим рівнем сформованості патріотизму у складі експериментальної групи, а також на зниження на 4,6% серед учасників із низьким рівнем патріотизму.

Відзначено 66% зростання числа учасників з високим рівнем сформованості патріотизму в контексті практично-діяльнісного компонента, що свідчить про підвищену активність у заходах із патріотичним змістом.

Показники пізнавального компонента патріотизму серед курсантів, такі як «Глибоке усвідомлення значення та змісту патріотизму», «Розвиненість патріотичних поглядів», «Прояв зацікавленості до вивчення історії України», продемонстрували зростання у всіх учасниках дослідження. Незважаючи на загальнопозитивну тенденцію серед усіх груп, найвищий

показник у пізнавальному компоненті (87,6%) було зареєстровано серед учасників експериментальних груп на етапі формувального експерименту.

В рамках аналізу результатів тестування на етапі формування експерименту між експериментальною та контрольною групами, привертають увагу відповіді на питання №3 («Чи обізнані Ви з правами та обов'язками громадянина вашої країни?») та №7 («Чи вважаєте Ви себе патріотом?»). Після ознайомлення з історією та традиціями України, більшість учасників експериментальної групи вагались називати себе патріотами. В особистих бесідах та інтерв'ю, вони висловлювали погляди про необхідність підвищення власних стандартів та глибокого розуміння історії країни для справжнього патріотизму. Під час відповідей на питання №3, учасники експериментальної групи відчували більшу впевненість, виявляючи задоволення власними знаннями з правових питань.

Загалом, 87% респондентів експериментальної групи демонстрували коректне розуміння сутності патріотизму, адекватно ставились до конституційних та службових обов'язків, лише 2% показали поверхнєве розуміння цієї концепції. При цьому 54,7% учасників тестування мають середній рівень сформованості патріотичних переконань, а 45,1% досягли високого.

Курсанти вважають, що патріотизм можна виявляти не лише через участь у мітингах чи патріотичних заходах, а й через професійну діяльність на користь Батьківщини. На заключному етапі експерименту, частка осіб із високим рівнем сформованості патріотичних переконань перевищила аналогічний показник серед учасників констатуючого етапу.

Відповіді респондентів на питання 1, 3, 6, 8, 10, 11 тесту «Сформованість патріотичних переконань» за модифікованою методикою М. Рожкова виявили середній рівень сформованості цього показника. Це підкреслює необхідність інтеграції заходів з виховання патріотизму в навчальний процес, зокрема, активне залучення курсантів до патріотичних заходів. Більше 12% респондентів висловили незгоду з деякими аспектами

державної політики, наприклад, з низькими зарплатами батьків, високими цінами на товари першої необхідності та ін. 14% респондентів не проявляли інтересу до вивчення історії держави, що відобразилося в низькому рівні відповідей (2,5 бала) на 11 питання анкети. Однак, серед учасників експериментальних груп спостерігається позитивна динаміка у підвищенні рівня патріотичної переконаності та політичної свідомості.

Під час аналізу реакцій на питання 1, 3, 7, 9, 11 та 12 програми виховання патріотизму, з'ясувалося, що ці питання були особливо значущими для курсантів у контексті розвитку патріотичних почуттів та якостей. Вони відображали ключові аспекти, що сприяли формуванню патріотизму серед курсантів.

В рамках дослідження третього показника пізнавального компонента – «Прояв зацікавленості до вивчення історії України» – було проведено анкетування за авторською методикою. Результати виявили позитивні зміни у рівнях сформованості цього показника.

Щодо мотиваційно-ціннісного компонента патріотизму, дослідження виявило значні якісні зміни в життєвій позиції та діяльності курсантів. Емпіричні дані, отримані під час експерименту, підкреслюють істотність цих змін та їх вплив на розвиток патріотичної свідомості серед молодих людей.

У результаті експерименту було відзначено зростання кількості респондентів експериментальної групи з високим рівнем мотиваційно-ціннісного компонента «Орієнтація особистості на патріотичні цінності» на 11,2% та «Прояв зацікавленості до вивчення історії України» на 30,5%. Це свідчить про сформованість у курсантів ЕГ патріотичного ідеалу, що базується на самовихованні, розвитку соціально значущих мотивів і цінностей. Результати вказують на наявність у досліджуваних стійкої патріотичної позиції, яка характеризується стабільними поглядами та переконаннями.

Курсанти експериментальної групи, використовуючи методику М. Рокича, віддали перевагу базовим цінностям під час ранжування.

Отже, на основі проведеного аналізу, на формувальному етапі експерименту 67,5% респондентів досягли високого рівня, 22% – середнього, а 13% – низького рівня сформованості ціннісних орієнтацій. Порівняно з констатуючим етапом, відбулося зростання понад 20%. Курсанти ЕГ найвище оцінили цінності, пов'язані з пізнанням, красою природи, екологічною безпекою, та використанням власних можливостей і здібностей для блага суспільства і Батьківщини.

Практично-діяльнісний компонент патріотизму був проаналізований через ключові показники, такі як «Патріотична ініціатива», «Прояв зацікавленості до вивчення історії України» та «Виховання військового патріотизм, що ґрунтується на бойових традиціях». Порівняння результатів формувального та констатуючого етапів показало позитивну динаміку в активності учасників у патріотичній діяльності.

Значне вдосконалення громадянської позиції і патріотизму було досягнуто завдяки виховним зусиллям у військовому навчальному закладі. Анкетування за блоком 3 дозволило визначити, що курсанти набули впевненості у своїй патріотичній діяльності. Вони виявили готовність самостійно знайомитися з історією України через архівні документи, музеї та літературні джерела, а також активно брати участь у культурно-дозвільних заходах.

Комплексні заходи, передбачені авторською моделлю патріотичного виховання, значно підвищили рівень патріотизму серед курсантів – з 31,5% до 69 %. На заключному етапі, 82% курсантів висловлювалися за необхідність військово-патріотичного виховання та були готові самостійно організовувати та проводити просвітницькі та спортивні заходи.

Позитивні результати були досягнуті завдяки цілеспрямованій співпраці курсантів і викладачів, що підтверджує ефективність розробленої моделі патріотичного виховання. В результаті було досягнуто значного прогресу в формуванні патріотичної свідомості та політичних переконань, важливих для розвитку духовно-моральних цінностей у суспільстві.

Загалом, авторська модель патріотичного виховання та комплексна методика оцінки його ключових компонентів демонструють можливість точної оцінки рівня формування патріотизму у курсантів. Це підтверджує, що мотиваційно-ціннісний компонент, хоча й домінує у процесі анкетування, все ж пізнавальний компонент залишається головною рушійною силою в усвідомленні світових процесів і знаходженні стійкої соціальної позиції.

3.2 Практичні рекомендації щодо оптимізації виховання патріотизму в системі підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах

Для підвищення ефективності патріотичного виховання курсантів у вищих військових навчальних закладах, важливо зосередитися на різних складових виховного процесу. Це включає активізацію педагогічного спілкування, об'єктивну оцінку, встановлення чітких вимог, інформаційний вплив та організацію групової діяльності. Створення умов для успіху та позитивного психологічного клімату також є ключовими.

Важливо враховувати соціальний захист, організувати середовище, яке сприяє вихованню, та реагувати на поведінку курсантів. Важлива роль відводиться педагогічній діагностиці, аналізу та корекції виховного впливу. Значну увагу слід приділити підвищенню інтелектуальної активності курсантів, зокрема через організацію індивідуального пізнавального досвіду, розвиток творчості та рефлексії.

Ефективне виховання патріотизму також передбачає використання інтерактивних технологій навчання, спрямованих на формування активних, відповідальних особистостей. Це досягається через позитивну взаємозалежність в групах, взаємодію та індивідуальну відповідальність, розвиток соціальних навичок і груповий аналіз результатів діяльності.

Для ефективного виховання патріотизму в системі підготовки у вищих військових навчальних закладах рекомендується використовувати

інтегрований підхід до інформаційного забезпечення. Основні аспекти включають:

- *Розробку та дисемінацію*: це може включати розклад занять, плани виховних заходів, новини про діяльність курсантів та інформацію про досягнення в навчанні та вихованні.

- *Використання стінних газет і радіо*: запровадження спеціальних рубрик, що відображають важливі історичні дати, патріотичні заходи та аспекти української культури та традицій.

- *Бібліотечні ініціативи*: Організація тематичних виставок, книжкових тижнів, літературних вікторин та заходів, що підкреслюють значення історії, культури та національних традицій.

- *Зустрічі з ветеранами та видатними особистостями*: влаштування дискусійних панелей, диспутів і зустрічей з ветеранами та видатними громадськими діячами для обміну досвідом та надихання курсантів.

Ці заходи допоможуть формувати у курсантів глибоке розуміння національних цінностей, патріотизму та важливості їх ролі в сучасному суспільстві.

В рамках виховання патріотизму в вищих військових навчальних закладах особлива увага приділяється використанню педагогічного досвіду українського народу, національних традицій та культурних здобутків. Курсанти знайомляться з матеріальною та духовною спадщиною народу, що сприяє формуванню патріотичних почуттів та розумінню ролі захисника Батьківщини. Програма виховання, розрахована на два роки, включає заняття, спрямовані на розвиток патріотичної свідомості та уникнення непослідовних виховних заходів.

При створенні програми враховуються підходи до організації громадянського виховання, включаючи виховні години, диспути, круглі столи, свята та народознавчі заняття. Програма також акцентує на значущих датах народного календаря, використанні військової символіки та організації заходів для вдосконалення патріотичних знань курсантів.

В рамках оптимізації виховання патріотизму у вищих військових навчальних закладах ключовим є впровадження спеціалізованої програми. Така програма допомагає упорядковувати виховні заходи, створюючи цілісну когнітивну основу для розвитку патріотизму серед курсантів. Це також дає можливість вихователям застосовувати ефективні та сучасні методи виховання, забезпечуючи цілеспрямоване та комплексне навчання. Програма передбачає не лише академічну підготовку, а й методи мотивації, мобілізації та корекції, спрямовані на розвиток патріотичних цінностей та ідентичності.

Для збільшення ефективності виховання патріотизму в системі підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах, важливо використовувати різноманітні методи виховного впливу. Це включає консультаційні бесіди та переконання для направлення, мотивацію через моральні стимули, загальні переживання для морального піднесення та емоційні атаки для мобілізації патріотизму. Корегування включає методи опосередкованого та безпосереднього втручання, які включають тематичні бесіди, диспути та соціально-психологічні тренінги, забезпечуючи комплексний підхід до патріотичного виховання.

В рамках виховання патріотизму в вищих військових навчальних закладах особлива увага приділяється використанню педагогічного досвіду українського народу, національних традицій та культурних здобутків. Курсанти знайомляться з матеріальною та духовною спадщиною народу, що сприяє формуванню патріотичних почуттів та розумінню ролі захисника Батьківщини. Програма виховання, розрахована на два роки, включає заняття, спрямовані на розвиток патріотичної свідомості та уникнення непослідовних виховних заходів.

При створенні програми враховуються підходи до організації громадянського виховання, включаючи виховні години, диспути, круглі столи, свята та народознавчі заняття. Програма також акцентує на значущих датах народного календаря, використанні військової символіки та організації заходів для вдосконалення патріотичних знань курсантів.

У контексті підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах, реалізуючи методи виховного впливу важливі для створення ефективного виховного середовища та системи патріотичного виховання. Крім того, ці методи сприяють кращому розумінню та оцінці ефективності заходів виховання патріотизму, а також допомагають в плануванні та коригуванні виховних стратегій.

Розроблена система методів виховного впливу спрямована на підвищення рівня патріотичної вихованості курсантів у вищих військових навчальних закладах. Патріотизм розглядається як усвідомлена любов до Батьківщини та активна діяльність на її захист. Виховання патріотизму охоплює роботу з інтелектуальною, емоційно-вольовою та мотиваційною сферами курсантів, забезпечуючи неперервність та різноманітність виховних форм.

Важливим аспектом є інтеграція патріотичних емоцій і переживань у виховний процес через літературу, музику та інші види мистецтва, а також через підняття свідомості про важливі історичні події та особистості.

Урахування індивідуальних психічних особливостей курсантів також є ключовим, відповідно до підходів А. Макаренка та К. Ушинського, які наголошували на необхідності індивідуального підходу в вихованні. Це вимагає від вихователів високого рівня педагогічної майстерності та володіння індивідуальними методиками роботи.

У процесі оптимізації виховання патріотизму у молодших спеціалістів у вищих військових навчальних закладах, ключовим є правильний вибір і поєднання різних форм виховної роботи. Ефективність цих форм визначається їх здатністю відповідати цілям і змісту патріотичного виховання, а також їх зв'язком із повсякденним життям і діяльністю молоді. Важливими аспектами є емоційність, виразність та активність учасників у процесі виховання.

Підвищення ефективності досягається через: відповідність форм виховання змісту патріотичного виховання і підготовки до військової

служби; активне використання в навчальному процесі традицій українського війська і козацтва; застосування різних засобів стимулювання; урахування індивідуальних особливостей кожного курсанта.

При цьому важливо уникати одноманітності у формах виховання, формувати інтерес та активність у курсантів, інтегрувати патріотичні емоції та переживання, використовувати літературу, музику та інші види мистецтва для підняття патріотичної свідомості. Важливим є і використання традиційних заходів, таких як військово-спортивна гра «Захисник Батьківщини», що виховує почуття патріотизму та національної гідності.

Оптимізація виховання патріотизму у вищих військових навчальних закладах вимагає інтеграції різноманітних методів та форм, включаючи польові виходи, патріотичні заходи та культурні візити. Важливим є планування та усвідомлений вибір методів відповідно до ситуаційних та постійних факторів.

Форми виховання повинні враховувати засоби та прийоми педагогічного впливу, що сприяють досягненню виховних завдань. Практичні вправи включають інженерну, топографічну та тактичну підготовку, стрілецькі вправи, а також імітаційні стрибки з парашута та водіння бойових машин. Важливим елементом є участь в військово-патріотичних іграх та спортивних змаганнях, які розвивають фізичну підготовку та командний дух.

Ефективність виховання залежить від ставлення вихователів та педагогів, які активно беруть участь у заходах. Інтеграція відомих військових фахівців і випускників до заходів сприяє підвищенню мотивації курсантів.

ВИСНОВКИ

У контексті зміцнення патріотичного виховання у вищих військових навчальних закладах України, з огляду на виклики, спричинені збройним конфліктом з РФ, що розпочався у 2014 році, було проведено глибокий теоретичний аналіз та експериментальну оцінку сучасних підходів до виховання патріотизму серед військовослужбовців. Результатом дослідження стало розроблення інноваційних методів у цій сфері, які акцентують на необхідності гармонійного поєднання духовних та моральних цінностей з глибокою повагою до культурної спадщини і традицій українського народу.

Значну роль у цьому процесі відіграє інтенсивна взаємодія між державними органами, місцевим самоврядуванням та громадськими організаціями для підтримки та розвитку національно-патріотичного виховання. Така співпраця спрямована на створення умов для ефективного формування патріотизму серед військовослужбовців, підкріпленого глибоким розумінням і вшануванням національних цінностей та історичної спадщини України.

У результаті дослідження було зроблено ряд важливих висновків, які відкривають шлях для подальшого розвитку та вдосконалення системи патріотичного виховання в умовах сучасних викликів, ставлячи на перший план формування всебічно розвиненої, духовно багатой особистості військовослужбовця, здатного не тільки захищати свою країну, але й бути її гідним представником.

1. Поняття та сутність патріотизму та патріотичного виховання є центральними у формуванні національної ідентичності та громадянської свідомості. Патріотизм виявляється як глибоке почуття приналежності до своєї країни та готовності служити їй, тоді як патріотичне виховання спрямоване на розвиток цих якостей та цінностей у молодого покоління через систематичний і цілеспрямований підхід.

Вищі військові навчальні заклади займають ключове місце в системі патріотичного виховання, відіграючи роль епіцентрів формування громадянської свідомості та професійної підготовки майбутніх захисників країни. Їхня діяльність сприяє зміцненню національних цінностей, ідентичності та відданості державі в середовищі молоді.

У вищих військових навчальних закладах застосовуються специфічні методи та інструменти патріотичного виховання, які дозволяють ефективно формувати громадянську позицію, відданість державі та професійну компетентність. Зокрема, комбінація теоретичного навчання з практичними заняттями, військовими тренуваннями, культурно-освітніми заходами та історичною освітою створює умови для глибокого розуміння значущості служіння країні та засвоєння патріотичних цінностей.

Досліджено вплив психолого-педагогічного середовища на розвиток патріотизму серед курсантів. Психолого-педагогічний аналіз впливу факторів на формування патріотизму в системі навчання курсантів військових вищих навчальних закладів України, з урахуванням сучасних реалій, підкреслює інтеграцію різних аспектів виховання, включаючи правове, моральне, естетичне, фізичне, військово-патріотичне, та полікультурне. Патріотизм розглядається як інтегральна особистісна якість, яка формується через сформовану ціннісну позицію щодо ефективної військово-професійної діяльності та сумлінного виконання військового обов'язку.

Виховання патріотизму курсантів в умовах вищого військового навчального закладу включає цілеспрямоване формування почуття патріотизму, духовної та психологічної готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку стосовно захисту суверенітету та територіальної цілісності держави.

З'ясовано, що Збройні Сили України самі по собі не можуть вирішити складну задачу формування громадянина-захисника Батьківщини, оскільки через військову систему проходить лише частина молоді. Необхідні зусилля на всіх рівнях виховної діяльності, включаючи соціальні та державні

інститути, для забезпечення гармонійного становлення кожної молодої людини як громадянина і патріота України.

2. У рамках розвитку ефективної системи патріотичного виховання в вищих військових навчальних закладах була обґрунтована та розроблена комплексна модель, метою якої є формування у курсантів не лише військово-професійних навичок, але й розвиток морально-психологічних якостей, патріотичного світогляду та здатності до патріотичного вчинку.

Структура цієї моделі включає декілька ключових блоків: цільовий (визначає основні цілі та завдання патріотичного виховання, зокрема розвиток військової компетентності та формування високих моральних якостей); оціночно-діагностичний (здійснює оцінку початкового рівня патріотичних настроїв, світогляду та психологічного стану курсантів, що дозволяє адаптувати підходи до їхнього виховання); концептуально-проектувальний (розробка та впровадження навчальних програм, які включають як теоретичні курси з історії, культури, так і практичні заняття з військової підготовки); організаційний (встановлення ефективної системи управління, координації та контролю за процесом виховання відповідно до встановлених стандартів і цілей); результативний блок (періодична оцінка ефективності виховання, аналіз результатів та внесення корективів у програму виховання з метою її оптимізації).

3. В контексті модернізації підходів до виховання громадянської свідомості та національної ідентичності у вищих військових навчальних закладах України, особливо в умовах військового конфлікту з Росією з 2014 року, була розроблена та впроваджена інноваційна програма підготовки курсантів. Було розроблено новий підхід до виховання патріотизму серед курсантів, включаючи розробку вмісту та методів його впровадження. Особливу увагу було приділено аналізу та інтерпретації результатів практичного застосування цих методів.

Створена програма «Український патріотизм» виявилася ефективною у формуванні патріотичних цінностей. Це підтверджено даними, які вказують

на позитивний вплив програми на розвиток патріотичних компонентів у курсантів.

Порівняльний аналіз результатів до та після впровадження програми виявив значне підвищення рівня патріотизму серед учасників. Значне підвищення зафіксовано у сферах когнітивного розуміння патріотизму, мотиваційного компонента, та активної участі курсантів у соціальному житті.

Завдяки реалізації програми було досягнуто більш цілісного та ефективного підходу до виховання курсантів, що дозволило оптимізувати освітній процес та забезпечити високий рівень патріотичного виховання.

4. У науковому дослідженні, присвяченому оптимізації виховання патріотизму в системі підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах, зроблено акцент на комплексному підході до виховного процесу. Цей підхід включає інтеграцію теоретичних знань із практичними навичками, психологічну підтримку, розвиток лідерських якостей, застосування інтерактивних методів навчання, систематичну фізичну підготовку, а також акцент на формуванні патріотизму та громадянської свідомості.

Результативність патріотичного виховання залежить від здатності системи освіти адаптуватися до сучасних викликів та інтегрувати в навчальний процес новітні підходи та технології. Ефективне використання симуляцій, польових навчань та інтерактивних технологій дозволяє курсантам глибше засвоїти необхідні знання та навички.

Психологічна підтримка, яка включає консультації, тренінги стресостійкості та розвиток емоційного інтелекту, є важливою для адаптації курсантів до вимог військового життя. Лідерські навички та уміння приймати рішення у складних ситуаціях розвиваються через рольові ігри, командні завдання та акцентування на етиці лідерства.

Інтерактивні методики навчання, такі як групові проекти, дебати та мультимедійні ресурси, забезпечують більшу залученість та мотивацію курсантів. Регулярні заняття фізичною підготовкою та спортивні змагання сприяють не лише фізичному розвитку, а й формуванню командного духу.

Для ефективного виховання патріотизму в системі підготовки у вищих військових навчальних закладах рекомендується використовувати інтегрований підхід до інформаційного забезпечення. Основні аспекти включають: Розробку та дисемінацію: це може включати розклад занять, плани виховних заходів, новини про діяльність курсантів та інформацію про досягнення в навчанні та вихованні; Використання стінних газет і радіо: запровадження спеціальних рубрик, що відображають важливі історичні дати, патріотичні заходи та аспекти української культури та традицій; Бібліотечні ініціативи: Організація тематичних виставок, книжкових тижнів, літературних вікторин та заходів, що підкреслюють значення історії, культури та національних традицій; Зустрічі з героями війни, ветеранами та видатними особистостями: влаштування дискусійних панелей, диспутів і зустрічей з ветеранами та видатними громадськими діячами для обміну досвідом та надихання курсантів. Ці заходи допоможуть формувати у курсантів глибоке розуміння національних цінностей, патріотизму та важливості їх ролі в сучасному суспільстві.

Особлива увага приділяється розвитку патріотизму та громадянської свідомості через вивчення історії, участь у громадських проектах та організацію тематичних заходів. Участь у міжнародних програмах обміну розширює світогляд курсантів та відкриває нові перспективи для їхнього розвитку.

Отже, ефективна підготовка курсантів у вищих військових навчальних закладах вимагає гармонійного поєднання різноманітних аспектів виховання, адаптованих до сучасних умов і потреб суспільства. Такий підхід дозволяє не лише формувати висококваліфікованих військових фахівців, але й виховувати свідомих громадян та патріотів країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акимович Є.О. Філософія тотальності: монографія. 2-ге вид. Київ: Прес-кур'єр, 2012. 178 с.
2. Алещенко В.І. Актуальні питання ідеології та ідеологічної роботи в українському війську: монографія. Київ: «Золоті ворота», 2014. 232 с.
3. Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. Патріотизм, солідарність і справедливість в оподаткуванні: монографія. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2022. 188 с.
4. Атанов Г. А. Діяльнісний підхід у навчанні. Донецьк: ЕАІпрес, 2001. 160 с.
5. Баранівський В. Ф. Національно-патріотичне виховання військової інтелігенції у вищих навчальних закладах України. URL:: <http://anvou.in.ua/vidannya/nashpublikaciyi/Nacjonalno-patrotichne-vihovannya-vjskovo-ntelgenc-u-vishchihnavchalnih-zakladah-Ukrani/> (Дата звернення 29.11.2023).
6. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук.видання. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
7. Бех І. Д. Патріотизм як цінність. 7 наукових позицій у національно-патріотичному вихованні. *Управління освітою*, 2018. 6 (402), 6-12.
8. Бех І.Д., Чорна К.І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
9. Библик С. П. Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотвір та слововживання. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.
10. Бойчук Ю. Д. Культурологічний і аксіологічний підходи до формування еколого-валеологічної культури студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Вісник НТУУ, КІП. Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка»*. 2009. № 3. С. 121–124.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. І гол.ред. В.Т. Булес. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

12. Вітченко А. О., Антоненко Т. С., Горовийт О. В. Духовне пробудження юнацтва у системі національно-патріотичного виховання. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*. 2023. Том 1 № 2 (106). С.45-58
13. Вітченко А. О. Проектування змісту комплексних освітніх програм як умова системного забезпечення якості вищої освіти майбутніх викладачів. *Вища школа*. 2017. № 8. С. 68-90
14. Волошина Н. М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2010. 22 с.
15. Галян О. І. Експериментальна психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 400 с.
16. Гегель Г. Філософія права: пер. з нім. 1990. 524 с.
17. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
18. Гузій Н. Діяльнісно-орієнтовані методологічні засади педагогічного професіоналізму. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*: Ялта, 2007. Вип. 15. С. 118–125.
19. Дзьобань О. П., Суспільна правосвідомість як комунікативно-дискурсивний феномен. *Практична філософія*. 2010. № 2 (36). С. 160–166.
20. Духовне життя українського суспільства: теоретико-методологічні та онтологічні проблеми розвитку: у 3 кн.: кол. монографія / ред. М. Михальченко, В. Скотний. Київ: Інформ.-ред. від. ДДПУ ім. І. Франка, 2009. Кн. 1: Суспільство – продукт цивілізаційної взаємодії людей. 242 с.
21. Зязюн І. А. Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: навч. посіб. Київ: Укр.-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
22. Іноземцев Т. В. Підготовка майбутніх офіцерів до виховної роботи у Збройних силах України. *«Молодий вчений»*. 2018. №10 (62). С. 59–62.
23. Каменюк Ю. В. Патріотизм особистості військовослужбовця в умовах «гібридної війни». *«Філософсько-соціологічні та психолого-*

педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах»: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 31 жовтня 2019 року). Міністерство оборони України, НУОУ імені Івана Черняхівського. Київ, 2019. С. 111–113.

24. Каменюк Ю. В. Психологічні аспекти формування моделі патріотичного виховання курсантів в освітньому середовищі вищого військового навчального закладу. *Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. Київ. 2021. Вип. 1 (45). С. 28–33.

25. Каменюк Ю. В. Психологічні умови формування патріотизму у структурі особистості в контексті сучасних гібридних війн. *Вісник Національного університету оборони України*, 2021. Вип. 58(5). С. 63–71.

26. Каменюк Ю. В. Соціально-психологічні аспекти військово-патріотичного виховання майбутніх офіцерів. *Збірник наукових праць. НА ДПСУ*. 2015. Вип. 1. С. 429–439.

27. Канішевська, Л.В., Малиношевський, Р.В. (2023). Новаторські підходи до виховання: цикл науково-практичних заходів Інституту проблем виховання НАПН України з нагоди всеукраїнського фестивалю науки. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Вип 5 (1). С. 1-7.

28. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості. Івано-Франківськ.: Лілея НВ, 2009. 512 с.

29. Кислинська Д.М., Мілорадова Н.Е. Цінності та ціннісні орієнтації в психологічних теоріях. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2016. Вип. 53. С. 64–73.

30. Кічук Н. В. Компетентність саморозвитку майбутнього фахівця : особистісно-орієнтовані технології формування у вищій школі. *Наук . вісн. Миколаїв. держ. ун-ту. Педагогічні науки*. 2006. Вип. 12. Т. 1. С. 80–87

31. Коваль О. Григорій Ващенко – творець української виховно-освітньої системи. *Рідна шк.* 1993. № 3. С. 2–5.

32. Коваль Г. В. Історія становлення системи патріотичного виховання в Україні. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2014. Вип. 1. С. 95-99.

33. Ковтун Ю. В. Патріотичне виховання військовослужбовців як основа становлення української національної еліти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2016. Вип. 1. С. 49–53.

34. Колодій О. С. Формування патріотизму студентів аграрних вищих навчальних закладів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.07; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2016. 20 с.

35. Концепція військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України, затверджена наказом Міністра оборони України від 8 червня 2010 року, № 295.

36. Костиця Н. М. Традиційні та інноваційні підходи в організації національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання в навчальних закладах. *Формування патріота в вимірі революції гідності та пріоритетів «Нової школи»: тези доповідей I Всеукр. круглого столу (м. Суми, 16–17 лютого 2017 р.)*. Суми, 2017. С. 144–148.

37. Кремень В. Г. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2020. Вип. 1. С. 113-116.

38. Крimeць Л. В. Принцип патріотизму у контексті актуалізації євроатлантичних цінностей у Збройних Силах України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. Вип. № 1 (59). С. 131–137.

39. Крimeць Л. В. Психолого-педагогічні аспекти формування патріотизму в контексті розвитку української нації. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. Вип. 4. С. 227-232

40. Кротюк В. А. Сучасні концепції дослідження патріотизму. *Журнал Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія,*

соціологія. 2013. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyye-kontseptsii-issledovaniya-patriotizma> (Дата звернення: 30.11.2023)

41. Кульчицький В. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Вип. 30. С. 76-78.

42. Левицька А. Критерії, показники та рівні оцінки ефективності патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників на основі військових традицій. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. Хмельницький*, 2018. № 1(12). С. 160–171.

43. Левицька А. А. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів прикордонників на засадах військових традицій. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2019. 288 с.

44. Левицька А. Структурно-функціональна модель патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників на засадах військових традицій. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогіка*. 2019. С. 1-5.

45. Лосєва К. А. С. Макаренко про виховання. *Персоналії у науково-педагогічному дискурсі* : матеріали наук.-практ. конф. здобувачів першого (бакалавр.), другого (магістер.), третього (освіт.-наук.) рівнів вищ. освіти, Харків, верес. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2022. С. 54–57.

46. Максименко С. Д. Пелех О. М. Фахівця потрібно моделювати: Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності. *Рідна школа*. 1994. № 3-4. С.70–78.

47. Максименко С. Д. Психологічні засади взаємозв'язку професійного навчання і розвитку особистості майбутнього фахівця: навч. посібник. Київ, 2003. 235 с.

48. Маслій О. М. Компоненти, критерії, показники та рівні сформованості готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів тилу. *Збірник наукових праць Національної академії ДПС України*. Хмельницький, 2010. № 54. С. 74–78.

49. Мірошніченко В.І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників: монографія. Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. 376 с.

50. Моїсєєв, В. В. Сутність поняття «військово-патріотичне виховання». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 239. С. 185–189.

51. Мотика С. М. Виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; НАН України, Ін-т проблем виховання. Київ, 2019. 20 с.

52. Нечипоренко Л.А. Фізичне виховання та військово-прикладна підготовка молоді України: навчально-методичний посібник. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2017. 216 с.

53. Основи психології: підруч. / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. 6-те вид., стер. Київ: Либідь, 2006. 632 с.

54. Остапенко, О. І., Зубалій, М. Д., Тимчик, М. В. Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти: метод. посіб. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2019. 168 с.

55. Осьодло В. І. Діагностика, формування і розвиток психологічної готовності до професійної діяльності: методичні аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. (1), 2015. С. 30-32.

56. Офіційний сайт Міністерства оборони України. URL: http://www.mil.gov.ua/ua/patriot/system_VPV.pdf

57. Пантюхов Б. О. Патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів як педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 82. Т. 2. С. 80–84.

58. Пантюхов Б.О. Патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів України: історичний аспект [кінець XX - початок XXI ст.]: монографія. Дрогобиц. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. - Дрогобич : Ред.-вид. від. Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка, 2018. 222 с.

59. Патріотизм: філософський словник / за ред.. В.І Шинкарука. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ, 1986. 358 с. ,

60. Петронговський Р. Р. Формування патріотизму старшокласників у позанавчальній виховній діяльності: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07; Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2002. 21 с.

61. Положення про вищі військові навчальні заклади. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2021-%D0%BF#Text>

62. Про вищу освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2014. №№ 37-38, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 2145—УІІ від 5 вересня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

63. Про основи національної безпеки України: Закон України від 21 червня 2018 року N 2469-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 5 .

64. Психологічна енциклопедія / Автор-упор. О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.

65. Рижиков В. С., Прохоров О. А., Колісник О. Л. Практичне значення гуманітарної підготовки військовослужбовців у формуванні патріотизму українських воїнів в умовах військового стану. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 5(5). С. 403-410.

66. Романюк І. М., Кринець Л. В. Сучасні аспекти патріотичного виховання в контексті військовопедагогічного процесу. *Оновлення змісту*,

форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. 2013. Вип. 7. С. 150–154.

67. Семиченко В. А. Психологія діяльності: модульний курс (лекції, практичні заняття, завдання для самостійної роботи) для викладачів та студентів. Київ: Видавець Ешке А. Н., 2002. 247 с

68. Сисоєва С.О. Війна в Україні. Рефлексія науковців Польщі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2022 4 (1), 1-5.

69. Словник української мови: в 11 томах. Том 2, 1971. С. 490.

70. Сусь Б. А. Шут М. І. Діяльнісний підхід як ефективний спосіб забезпечення дієвості знань. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*, 2007. Бердянськ, 2007. Вип. № 4. С. 5–8.

71. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. Т. 2. Київ: Вид-во «Радянська школа», 1976. С. 149 – 419.

72. Телелим В., Приходько Ю. Військова освіта в системі обороноздатності держави: проблеми, світові та національні тенденції розвитку. *Військова освіта*. 2013. № 2. С. 3-19.

73. Телелим В., Приходько, Ю. Військова освіта: актуальні проблеми інноваційного розвитку. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2016. (51). С. 7–18.

74. Тлумачний словник / за ред. Н.А. Побірченко. Київ: Наук. світ, 2007. 274 с.

75. Топальський В., Мараєва В., Богачук О., Хруленко І. Навчальний посібник з національно-патріотичної підготовки особового складу Збройних Сил України на 2022 навчальний рік. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2021. 162 с.

76. Топальський В. Навчальний посібник з національно-патріотичної підготовки особового складу Збройних Сил України на 2022 навчальний рік. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2021. 162 с.

77. Українська психологічна термінологія: словник-довідник. за ред. М-Л. А Чепи. Київ: ДП «Інформаційно –аналітичне агентство», 2010. 302 с

78. Фоменко О. Є. Революція гідності – новий вимір національно-патріотичного виховання. *Формування патріота в вимірі революції гідності та пріоритетів «Нової школи»*: зб. ст. учасників 1-го Всеукр. Круглого столу з он-лайн трансляцією, 16–17 лют. 2017 р. / Сум. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. Суми, 2017. С. 323–331.

79. Фрицюк В. Методологічні підходи до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього фахівця. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2017. № 6. С. 160-167.

80. Фурман А. Гуменюк О. Психологія Я – концепції: Навч. посіб Тернопіль : Новий Світ-2000, 2006. 360 с

81. Фурман І., Рєзнік В. Викладання воєнно-історичних дисциплін у вищих військових навчальних закладах: проблемні питання та шляхи вирішення. *«Українське військо: сучасність та історична ретроспектива»*: зб. матеріалів III Всеукраїнської наук.-практ. конференції (Київ, 30 листопада 2018 р.) Київ: НУОУ, 2018. С. 48–56.

82. Хабермас Юрген. Пізнання й інтерес // Читанка з філософії: У 6 книгах. Київ: Довіра, 1993. С. 228-238.

83. Ціпан Т. Військово-патріотичне виховання молоді в умовах воєнного стану. *Інноватика у вихованні*, 2022. (16), 223-232.

84. Юрій І. А. Правові аспекти національно-патріотичного виховання особистості в системі відомчих навчальних закладів МВС України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2015. Вип. 30, т. 1. С. 64–69.

85. Ящук І. П., Казакова Н. В. Ціннісні основи громадянського патріотизму. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім.Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип.16. С.65–74

86. Durkheim E. *Suicide: A Study in Sociology*. Paris: The Free Press. 1897.

87. Florovsky G. Über gerechten und sündigen Patriotismus. Auf den Wegen: Bestätigung der Eurasier. Berlin, 1992. Buch. 2. S. 267–274.

88. Khrystynchenko N., Shopina I., Koropatnik I., Khomiakov D., Zaitsev M. Development of Integrity and Intolerance to Corruption in the System of Preparation for Military Service. *Journal of Curriculum and Teaching*. 2022. Vol 11, No. Pp. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n3p112>

89. Osodlo V., Perepeliuk T., Kovalchuk O., Osadchenko I., Vintoniak V. The development of professional motivation of the activity subject under specific conditions. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*. 2019. 8(2). Pp. 196-204.

90. Parsons T., Shils E. A. *Toward a general theory of action*. Harvard University Press 1951. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674863507>

91. Rubinshtein, S. L. Problemy psikhologii v trudakh Karla Marksa [The problems of psychology in the oeuvres of Karl Marx]. *Sovetskaia Psikhotekhnika*, 1934. 7 (1), 3–20.

92. Tomilina S.N. Pedagogical technique of an assessment of the level of military patriotic education of youth on fighting traditions. *Педагогіка*. Вип. 1. 2013. 32-40.

93. Weber M. *Die protestantische Ethik II. Kritiken und Antikritiken* (hrsg. von Johannes Winckelmann), Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh. 1987.

ДОДАТКИ

Додаток А

МАТЕРІАЛ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ОПИТУВАННЯ І БЕСІД

Питання для проведення індивідуальних і колективних бесід з курсантами

1. Хто такий патріот?
2. Чи вважаєте Ви себе патріотом України?
3. За що Ви любите свою Батьківщину і рідне місто?
4. В якому році було утворено місто Київ?
5. Хто є засновником міста Київ?
6. Яка роль Києва в долі України?
7. У яких війнах прославилося місто Київ?
8. Якими нагородами нагороджено місто Київ і за які заслуги?
9. Кого з героїв – захисників України Ви знаєте?
10. Які книги Ви читали про своє місто?
11. Чи любите Ви художню і військово-меморіальну літературу на патріотичну тематику?
12. Ви любите дивитися фільми на військово-патріотичну тематику?
13. Як часто Ви відвідуєте музеї?
14. Що цікавого Вам запам'яталося під час відвідування Національного музею історії України у Другій світовій війні, Національного військово-історичного музею України?
15. Які емоції Ви відчували під час їх відвідування?
16. Чи знаєте Ви національні і військові традиції?
17. Які видатні постаті України Ви знаєте?
18. Як Ви берете участь у патріотичній роботі?
19. Які якості мають бути у патріота?

ОПИТУВАННЯ КУРСАНТІВ ВВНЗ

Шановний друже! Просимо Вас взяти участь в проведенні дослідження на тему:
«Формування патріотизму курсантів ВВНЗ» і щиро відповісти на запитання.

№ п/п	Запитання	Так	Ні
1.	Ви вважаєте себе патріотом?		
2.	Чи знаєте Ви історію України?		
3.	Ви берете участь у заходах патріотичної спрямованості, що проводяться в місті?		
4.	Чи знаєте Ви національні традиції?		
5.	Як часто Ви відвідуєте музеї міста?		
6.	Чи зможете Ви цікаво провести екскурсію по історичних місцях міста для своїх друзів?		
7.	Чи знаєте Ви бойові традиції українського війська?		
8.	Чи хотіли б Ви взяти участь у вивченні історії і традицій країни за розробленою програмою?		
9.	Чи готові Ви в разі війни взяти участь в обороні держави?		
10.	Чи здатні Ви на самопожертву в бойовій обстановці заради перемоги над ворогом?		

Модифікована анкета «ПАТРІОТ» (Автори Б. Биков і Є. Клименко)

Пояснювальна записка

Анкета складається з семи основних блоків із судженнями, питаннями і незакінченими пропозиціями. На кожне судження або питання запропоновано кілька альтернативних варіантів відповідей.

Анкета призначена для визначення рівня сформованості особистісних якостей громадянина-патріота. На підставі отриманих результатів можуть бути внесені корективи в систему військово-патріотичної роботи з курсантами ВВНЗ.

Обробка та інтерпретація результатів проводяться за методом контент-аналізу (за частотою наданих відповідей). Кількісний показник дає змогу обчислити процентне співвідношення.

Рекомендований час анкетування – 20 хв. Мета анкетування:

визначити змістову спрямованість особистості, основу ставлення курсантів до соціуму;

визначити актуальність питань патріотизму в системі ціннісних орієнтацій курсантів;

визначити градацію особистісних якостей, що стосуються поняття “патріот”.

Анкета «Патріот»

(заповнюється анонімно)

Вік Стать

Дайте, будь-ласка, відповіді на питання чи оцініть запропоновані питання і завдання.

1. Чи вважаєте ви себе патріотом?

а) так; б) ні

в) частково; г) не знаю; д) ні.

2. Хто, на Ваш погляд, більшою мірою вплинув на формування Ваших патріотичних почуттів:

- а) батьки, родина; б) школа;
- в) ВВНЗ;
- г) навколишні люди, друзі; д) ветерани;
- е) органи державної влади; є) вітчизняні ЗМІ;
- ж) вітчизняна культура, література і мистецтво; и) інше.

3. За якими ознаками або висловлюваннями Ви визначаєте для себе поняття «патріотизм»?

- а) національна самосвідомість, гордість за належність до своєї нації, народу;
- б) непримиренність до представників інших націй і народів;
- в) інтернаціоналізм, готовність до співпраці з представниками інших націй і народів в інтересах своєї Батьківщини;
- г) безкорислива любов і служіння Батьківщині, готовність до самопожертви заради її блага чи порятунку;
- д) любов до рідного дому, міста, країни, вірність національній культурі, традиціям, укладу життя;
- е) прагнення працювати для процвітання Батьківщини, щоб держава, в якій ти живеш, була найавторитетнішою, найпотужнішою і шанованою у світі;
- є) патріотизм сьогодні не на часі, несучасний, не для сучасної молоді; ж) патріотизм – це лише романтичний образ, літературна вигадка;
- и) інше.

4. Якщо Ви не змогли визначити для себе поняття «патріотизм», в чому причина Вашого нерозуміння?

- а) немає бажання;
- б) немає можливості;
- в) вважаю це неактуальним.

5. Перед вами список індивідуально-психологічних характеристик і

життєвих цінностей людини. З поміж них визначте ті якості і цінності, які мають бути у патріота (можна обрати кілька варіантів):

- а) справжня любов до Батьківщини, демонстрована у справах і вчинках; б) любов до рідного краю і міста;
- в) знання історії і традицій свого міста і Вітчизни; г) активна життєва позиція;
- д) відповідальність; е) старанність;
- є) чесність;
- ж) висока працездатність;
- и) результативність у навчанні і роботі;
- к) непримиренність до недоліків у собі та інших; л) принциповість;
- м) раціоналізм; н) самоконтроль;
- п) мужність і відвага;
- р) сміливість у відстоюванні своєї думки, своїх поглядів; с) тверда воля;
- т) толерантність.

6. Визначте, що у Вашій компанії, колективі, колі Ваших друзів цінують найбільше?

- а) вміння цінувати справжню дружбу;
- б) готовність допомогти другу у скрутну хвилину;
- в) взаєморозуміння;
- г) чесність, порядність, принциповість; д) приємна зовнішність;
- е) хороші манери;
- є) вміння модно одягатися; ж) сила волі;
- и) сміливість; к) рішучість;
- л) інтерес, знання літератури, мистецтво, музика; м) інтерес до політики;
- н) наявність фірмових речей, дисків і т. п.; п) наявність грошей на всякі витрати;
- р) здатності.

7. Із запропонованих варіантів відповідей, оберіть той, який найбільшою мірою виражає Вашу точку зору:

- а) я люблю, коли інші люди мене цінують;
- б) я відчуваю задоволення від добре виконаної роботи; в) я люблю приємно проводити час з друзями.

8. Закінчіть речення:

- а) кожен з нас вірить ... б) кожен з нас має ...
- в) кожен з нас готовий ...
- г) подвиги героїв змусили нас задуматися ...
- д) захищати свою Батьківщину можна не тільки з автоматом в руках, а й ...
- е) коли я замислююся про майбутнє своєї країни, то ...
- є) бути гідним громадянином своєї країни означає бути ...

ДОДАТОК В

ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИКИ

Методика виявлення рівня розуміння студентами сутності патріотизму М. Агапова

Мета: оцінити патріотичну свідомість респондентів.

За кожну правильну відповідь нараховують 2 бали.

Оцінювання результатів тесту проводять за такими критеріями:

виконано не менше ніж на 50% завдань – нульовий рівень; від 51 до 60% – низький рівень;

від 61 до 80% – середній рівень; більше 81% – високий рівень.

Інструкція. Шановні курсанти! Пропонуємо відповісти на ряд питань. Для цього оберіть з наявних варіантів відповідей той, який найбільше відповідає Вашим переконанням. Якщо серед запропонованих варіантів немає відповідного Вашим поглядам, можна вписати свій варіант відповіді або вибрати варіант “важко відповісти”.

1. Як Ви визначаєте для себе поняття «патріотизм»?

а) національна самосвідомість, гордість за належність до своєї нації;

б) безкорислива любов і служіння Батьківщині, готовність до самопожертви заради її блага і спасіння;

в) боротьба за мирне існування; г) важко відповісти;

д) інше.

2. Що Ви вкладаєте в поняття «Батьківщина»?

а) місце мого проживання; б) все, що нас оточує;

в) мій дім, моя країна, моя держава; г) важко відповісти;

д) інше.

3. Чи знаєте Ви свої права й обов’язки громадянина держави?

а) так, дуже добре; б) знаю, але трохи; в) ні;

г) важко відповісти; д) інше.

4. Що таке, на Вашу думку, національна гідність?

а) розуміння місця і ролі своєї нації в розвитку інших культур і світової цивілізації;

б) належність до нації;

в) усвідомлення переваги своєї нації над іншими; г) важко відповісти;

д) інше.

5. Що таке, на Вашу думку, національні інтереси?

а) політика держави;

б) сукупність загальних для членів соціокультурної спільності інтересів і потреб;

в) сукупність заходів із захисту та збереження нації; г) важко відповісти;

д) інше.

6. Що для Вас означає любити Батьківщину?

а) захищати в разі воєнних дій;

б) безкорисливо служити їй, цінувати і поважати її; в) виконувати обов'язки громадянина;

г) важко відповісти; д) інше.

7. Чи вважаєте Ви себе патріотом?

а) так;

б) ні;

в) не завжди;

г) важко відповісти; д) інше.

8. Як сьогодні, на Вашу думку, можна проявити патріотизм в мирному житті?

а) беручи участь у локальних військових конфліктах; б) беручи участь у різних акціях, мітингах, ходах;

в) у професійній діяльності на благо Батьківщини; г) важко відповісти;

д) інше.

9. Чи повинен патріот вивчати традиції, звичаї, усну народну творчість свого народу?

- а) так, обов'язково;
- б) необов'язково, це неактуально для сучасної людини; в) ні;
- г) важко відповісти; д) інше.

10. Які з перерахованих понять не стосуються патріотизму?

- а) інтернаціоналізм; б) націоналізм;
- в) екстремізм;
- г) миролюбність; д) гуманізм.

Ключ до методики.

Правильними є такі відповіді: 1б, 2в, 3а, 4а, 5б, 6б, 7а, 8в, 9а, 10в.

Модифікована методика діагностування соціалізованості М. Рожкова – методика «Сформованість патріотичних переконань».

Мета: оцінити патріотичну свідомість респондентів.

Опрацювання даних. Під час опрацювання тестів учасників у таблиці позначають варіанти відповідей на кожне питання, потім – рівень обраних варіантів і суму балів усіх учасників за кожне питання і за всі питання. Якщо одержано результат більше 3,5 балів, можна говорити про високий рівень, від 2,6 до 3,5 – середній рівень, від 2,1 до 2,5 – низький рівень, до 2 балів – нульовий рівень

Інструкція.

Шановні курсанти! Уважно прочитайте твердження і виберіть один із варіантів відповідей, який найімовірніше відображає Вашу думку: 4 – завжди; 3 – майже завжди; 2 – іноді; 1 – дуже рідко; 0 – ніколи.

№ п/п	Твердження	Бал

1.	Я вивчаю і поважаю історію, культуру, традиції своєї Батьківщини	
2.	Я відчуваю повагу і любов до народу, до людей	
3.	Я знаю і поважаю релігійні традиції своєї країни	
4.	Я шанобливо ставлюся до людей інших національностей і рас	
5.	Я пишаюся приналежністю до своєї національності	
6.	Я знаю і приймаю духовно-моральні цінності суспільства	
7.	Я знаю і поважаю закони держави, свої цивільні права і обов'язки	
8.	Я знаю і поважаю систему політичних цінностей держави	
9.	Я усвідомлюю велич і славу моєї країни, її роль у світовій історії	
10.	Я вивчаю свою національну культуру, традиції, звичаї.	
11.	Я вивчаю і поважаю політику своєї держави	
12.	Я пишаюся національною культурою, успіхами і досягненнями її кращих представників	

**Методика виявлення ціннісних орієнтацій особистості –
Модифікована методика ранжування цінностей М. Рокича, В. Ядова**

Мета: оцінити патріотичну спрямованість особистості курсанта.

Порядок опрацювання даних тестування. Під час опрацювання даних у стовпець записують дані про всі ранги (місця) цінностей, визначені першим учасником, потім другим і т. д. Результати інтерпретують методом контент-аналізу (за частотою відповідей). Патріотичну спрямованість особистості показують ранги цінностей 1, 10, 11, 15, 17, 19, 20.

Ранжування цінностей. Якщо сумарний ранг базових цінностей дорівнює 22-28 балам, вважають, що патріотична спрямованість є високою, 89-100 балам – середньою, 101-178 балам – низькою, більш ніж 179 балам – нульовою.

Інструкція. Шановні курсанти! Вам запропоновано набір цінностей, прагнення до яких є кінцевою метою існування кожної особистості. Визначте значущість кожної цінності, вказавши її місце (номер) серед всіх названих і цінність, яку ви вважаєте важливішою, поставте на перше місце, наступну за значущістю – на друге і т. д.

№ п/п	Цінності	Місце
1.	Активна життєва позиція	
2.	Наявність хороших і вірних друзів	
3.	Життєва мудрість	
4.	Успішна кар'єра	
5.	Відмінне здоров'я	
6.	Матеріально забезпечене життя	
7.	Кохання	
8.	Цікава робота	
9.	Визнання широким загалом, популярність	
10.	Пізнання (розширення своєї освіти, загальної культури, інтелектуальний розвиток)	
11.	Максимально повне використання своїх сил, можливостей, здібностей на благо суспільства і Батьківщини	
12.	Розвиток (постійне фізичне і духовне вдосконалення)	
13.	Розвага (відсутність зобов'язань, приємне проведення часу)	
14.	Свобода (самостійність, незалежність у судженнях вчинках)	
15.	Служіння Батьківщині	

16.	Щасливе сімейне життя	
17.	Щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення всього народу, людства в цілому)	
18.	Творчість	
19.	Економічно розвинена Україна	
20.	Краса природи і екологічна безпека	

Методика виявлення рівня активності студентів в патріотичній діяльності Н. Адаєвої

Мета: оцінити ступінь участі в патріотичній діяльності та патріотичність поведінки курсантів.

Опрацювання даних. Під час опрацювання тестів учасників у таблиці позначають варіанти відповідей на кожне питання. Потім визначають рівень обраних варіантів та обчислюють сумарні бали всіх учасників за кожне питання і за всі питання. Якщо результат становить більше 3 балів, можна говорити про високий рівень, від 2 до 3 – середній рівень, від 1 до 1,9 – низький рівень, до 1 бала – нульовий рівень.

Інструкція. Шановні курсанти! Уважно прочитайте й оцініть у балах свою участь у різних видах діяльності патріотичної спрямованості:

- 0 – намагаюся не брати участь і по можливості уникаю;
- 1 – беру участь без інтересу і неохоче, під впливом педагога; 2 – беру участь на рівні учасника заходу;
- 3 – беру активну участь на рівні організатора і активного учасника; 4 – беру участь на рівні керівника.

№ п/п	Види діяльності	Бал
1.	Екскурсії. Відвідання святих місць, храмів, Пам'ятників культури, музеїв	
2.	Змагання, конкурси, олімпіади	
3.	Благодійні заходи	
4.	Політичні мітинги, акції, зборів	
5.	Вибори органів влади	
6.	Робота в політичних партіях та організаціях	
7.	Суспільно корисна діяльність	
8.	Професійна діяльність	
9.	Робота в громадських організаціях, об'єднаннях і клубах	
10.	Вивчення національних звичаїв, традицій усної народної творчості	
11.	Участь в гуртках, секціях національної спрямованості	
12.	Заходи щодо поширення і збереження національної культури	

Анкетування за авторською анкетною «Інтерес до вивчення історії України»

Цілі:

1) для викладачів – проаналізувати, спроектувати і скоригувати програму виховання патріотизму курсантів в освітньому середовищі вищого військового навчального закладу.

2) для курсантів:

за пізнавальним компонентом – оцінити знання й уявлення про історичні відомості (питання 1, 4, 9, 12, 14, 17).

за мотиваційно-ціннісним компонентом – визначити рівень інтересу до вивчення історії України (питання 3, 5, 7, 10, 16, 18).

за практично-діяльнісним компонентом – визначити рівень сформованості громадянськості і патріотизму, чому сприяють у ВВНЗ (питання 2, 6, 8, 11, 13, 15).

1 блок – пізнавальний компонент:

1. Я знаю про героїчну історію України з розповідей своїх близьких: дідів, батька, старших братів і сестер, інших членів родини.

2. Мені відомо про подвиги захисників із літературних джерел.

3. Я дізнаюся про історію з документальних і художніх фільмів.

4. Я дізнаюся про історію з розповідей людей, з якими спілкуюся.

5. Я дізнаюся про славні подвиги з екскурсій у музеї.

6. Я дізнаюся інформацію про історію, бойові традиції з Інтернету.

2 блок – мотиваційно-ціннісний компонент:

1. Я почав цікавитися історією України в початкових і середніх класах середньої школи.

2. Мій інтерес до історії України став серйозним вибором у старших класах середньої школи.

3. Моє захоплення історією України пов'язано з навчанням у ВВНЗ.

4. Моє захоплення історією пов'язано з традиціями моїх найближчих родичів (дідів, батьків, братів, сестер та ін.).

5. Мої інтерес і бажання вивчати історію зумовлені бажанням продовжити свою діяльність згідно із набутим фахом.

6. Мій вибір військової професії зумовлений громадянською позицією і сформованими патріотичними почуттями.

3 блок – практично-діяльнісний компонент:

1. Я волів би самостійно ознайомлюватися з історією за справжніми документами з архівів, музеїв та літературними джерелами.

2. Я краще сприймаю інформацію про історію України з історичних лекцій, розповідей екскурсоводів з демонстрацією документів та експонатів історичних експозицій.

3. Мені подобаються систематичні заняття (лекторії, кінофестивалі, конференції, зустрічі з ветеранами та ін.).

4. Я активно беру участь у проведенні різних культурно-дозвільних заходів, присвячених вивченню та обговоренню історії.

5. Патріотичні заходи, проведені у ВВНЗ, завжди відображають історію України і міста, в якому його розташовано.

6. Я б хотів ознайомитися і поділитися досвідом патріотичної роботи з курсантами інших закладів вищої освіти України.

Інструкція. Шановний курсанте! Запропонована анкета, спрямована на виявлення умов патріотичного виховання у ВВНЗ. Просимо Вас вибрати за п'ятибальною шкалою один з варіантів відповіді і проставити у відповідній графі знак «+». Одному балу відповідає низький, а п'яти балам – найвищий показник за питання.

Анкета “Інтерес до вивчення історії України”

п/п	Питання	Бали				
1.	Я знаю про героїчну історію України з розповідей своїх близьких: дідів, батька, старших братів і сестер, інших членів родини.					
2.	Я волів би самотійно ознайомлюватися з історією за справжніми документами з архівів, музеїв та літературними джерелами.					
3.	Я почав цікавитися історією України в початкових і середніх класах середньої школи.					
4.	Мені відомо про подвиги захисників із літературних джерел.					
5.	Мій інтерес до історії України став серйозним вибором у старших класах середньої школи.					
6.	Я краще сприймаю інформацію про історію України з історичних лекцій, розповідей екскурсоводів з демонстрацією документів та експонатів історичних експозицій.					
7.	Моє захоплення історією України пов'язано з навчанням у ВВНЗ.					
8.	Мені подобаються систематичні заняття (лекторії, кінофестивалі, конференції, зустрічі з ветеранами та ін.).					

9	Я дізнаюся про історію з документальних і художніх фільмів.					
10	Моє захоплення історією пов'язано з традиціями моїх найближчих родичів (дідів, батьків, братів, сестер та ін.).					
11	Я активно беру участь у проведенні різних культурно-дозвільних заходів, присвячених вивченню та обговоренню історії.					
12.	Я дізнаюся про історію з розповідей людей, з якими спілкуюся					
13.	Патріотичні заходи, проведені у ВВНЗ, завжди відображають історію України і міста, в якому його розташовано.					
14.	Я дізнаюся про славні подвиги з екскурсій у музеї.					
15.	Я б хотів ознайомитися і поділитися досвідом патріотичної роботи з курсантами інших закладів вищої освіти України.					
16.	Мої інтерес і бажання вивчати історію зумовлені бажанням продовжити свою діяльність згідно із набутим фахом.					
17.	Я дізнаюся інформацію про історію, бойові традиції з Інтернету.					
18.	Мій вибір військової професії зумовлений громадянською позицією і сформованими патріотичними почуттями.					

Дякую за участь і щирі відповіді!

**Модифікована методика «Формування та оцінювання
військово-патріотичного виховання курсантів ВВНЗ на бойових
традиціях Збройних Сил України» С. Томіліна.**

Мета: визначити рівні військово-патріотичного виховання курсантів на бойових традиціях ЗС України, що виявляються у ступені вираженості любові до Батьківщини і бажанні наслідувати історично сформовані бойові традиції.

Загальна характеристика. Опитувальник складається з 30 суджень і пропонованих варіантів відповіді типу «так» і «ні». Під час опрацювання результатів відповіді об'єднуються у дві категорії: позитивні і негативні.

Інструкція. Для вивчення та аналізу стану військово-патріотичного виховання курсантів ВВНЗ на бойових традиціях ЗС України запрошуємо Вас взяти участь в нашому дослідженні. Прочитайте нижче наведені питання і відмітьте варіант відповіді, що відповідає Вашій думці на цей момент.

Опрацювання результатів. Відповіді зараховують відповідно до ключа, де «Так» означає позитивну відповідь, а «Ні» - негативну. За кожен позитивну відповідь, що збігається із ключовою, випробуваний отримує 1 бал, інші – 0 балів.

№ п/п	Питання	Відповідь
1.	Чи вважаєте Ви себе патріотом України?	
2.	Ви згодні з твердженням, що не треба пишатися своєю національністю і причетністю до народу України?	
3.	Ви знаєте слова гімну України і завжди співаєте його в урочистих ситуаціях?	
4.	Для Вас Вітчизна, її свобода і незалежність – вищі цінності?	

5.	Якщо б Вам випала нагода переїхати на нове місце проживання до іншої держави, за кордон, Ви поїхали б?	
6.	Любов до Батьківщини слід проявляти у справах і вчинках?	
7.	Ви соромтеся сказати, що віддані своїй Батьківщині?	
8.	Чи знаєте і приймаєте Ви бойові традиції Збройних Сил України?	
9.	У період, коли вирішується доля Вітчизни, Ви змогли б самовіддано воювати з зовнішнім ворогом і заради досягнення спільної перемоги пожертвувати собою в бою?	
10.	Ви активно і з бажанням освоюєте майбутню військову спеціальність?	
11.	Чи слід проявляти ініціативу під час виконання службових обов'язків?	
12.	Чи вважаєте Ви, що військова служба у ЗС України це соціально-патріотична позиція громадянина України?	
13.	Бойові традиції необхідно наслідувати тільки в бою?	
14.	Бойовий Прапор військової частини – це просто полотнище, порятунок якого в бойовій обстановці не обов'язковий?	
15.	Чи змогли б Ви дотримуватися бойового звичаю «Сам гинь, але товариша врятуй»?	
16.	У Вас вдома зберігається державний прапор України?	
17.	Командира у бою слід захищати своїми грудьми?	
18.	Зрадника Батьківщини належить пробачити?	
19.	Чи правильне твердження, що в сучасних умовах збройні сили не потрібні для захисту Вітчизни?	
20.	Патріотизм – це елемент радянського минулого?	

21.	До знищеного ворога або полоненого не треба ставитися гуманно?	
22.	Патріотизм громадянина повинен проявлятися на словах?	
23.	Ви любите історію і культуру народу України?	
24.	Опинившись у тилу ворога, Ви вступите в партизанський загін?	
25.	Чи правильне твердження, що тільки той може вважати себе воїном, хто готовий до військової діяльності і вміє поводитися зі зброєю?	
26.	Чи знаєте і чи співаєте Ви народні пісні?	
27.	Чи бажаєте Ви стати офіцером Збройних Сил своєї Вітчизни?	
28.	Чи берете Ви участь у патріотичних акціях?	
29.	Ви згодні з думкою, що не треба зберігати в сімейному фотоальбомі фотографії дідусів, що воювали на фронтах Другої Світової війни, були вояками Української повстанської армії тощо?	
30.	Чи правильне твердження, що патріотична література застаріла і не актуальна?	

Аналіз результатів. Отримані результати розшифровуються так:

від 0 до 5 балів – рівень військово-патріотичного виховання курсантів ВВНЗ на бойових традиціях виражений дуже слабо (нульовий рівень);

від 5 до 10 балів – рівень військово-патріотичного виховання курсантів ВВНЗ на бойових традиціях виражений слабо (низький рівень);

від 11 до 20 балів – рівень військово-патріотичного виховання курсантів ВВНЗ на бойових традиціях виражений середньо (середній рівень);

від 21 до 30 балів – рівень військово-патріотичного виховання курсантів ВВНЗ на бойових традиціях

виражений сильно (високий рівень).

Практичне використання методики. Запропоновану методику можна використовувати для таких цілей:

дослідження динаміки рівнів військово-патріотичного виховання на бойових традиціях курсантів ВВНЗ;

порівняльного дослідження рівня військово-патріотичного виховання сучасної молоді;

виявлення факторів, що впливають на рівень формування і розвитку військово-патріотичних якостей;

виявлення психологічних та інших індивідуальних особливостей сучасної молоді з різним рівнем військово-патріотичних якостей.

Ключ. По 1 балу зараховують за відповідь «Так» до суджень 1, 3, 6, 8 – 12, 15 – 17, 20, 23 – 28 і за відповідь «Ні» до суджень 2, 4, 5, 7, 13, 14, 18, 19, 21, 22, 29, 30.